

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG'BEK nomidagi
SAMARQAND DAVLAT ARXITEKTURA-QURILISH
INSTITUTI**

«QURILISHDA MENEJMENT» KAFEDRASI

**«Xorijiy investitsiyalar» fanidan
noiqtisodiy ta'lim yo'nalishi talabalariga “Xorijiy
investitsiyalarning shakl va turlari” mavzusida amaliy mashg'ulot
o'tish bo'yicha**

USLUBIY KO'RSATMA

Samarqand – 2016

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG'BEK nomidagi
SAMARQAND DAVLAT ARXITEKTURA-QURILISH INSTITUTI**

“QURILISHDA MENEJMENT” KAFEDRASI

**Institutning ilmiy-uslubiy
kengashida ko'rib chiqildi va
chop etishga ruxsat berildi.**

Ro'yxatga olindi _____

Bayonnoma № _____

« ____ » _____ 2016 y.

“TASDIQLAYMAN”

Institutning ilmiy-uslubiy

kengashi raisi

t.f.n., dotsent A.T.Quldashyev

« ____ » _____ 2016 y.

**«Xorijiy investitsiyalar» fanidan
noiqtisodiy ta'lim yo'nalishi talabalariga “Xorijiy investitsiyalarning shakl
va turlari” mavzusida amaliy mashg'ulot o'tish bo'yicha**

USLUBIY KO'RSATMA

Samarqand - 2016

UDK: 65.39.73

Mazkur uslubiy ko'rsatma noiqtisodiy ta'lim yo'nalishidagi talabalar uchun «Xorijiy investitsiyalar» fanidan «Xorijiy investitsiyalarning shakl va turlari» mavzusida amaliy mashg'ulotni o'tishga mo'ljallangan. Uslubiy ko'rsatmada «Xorijiy investitsiyalar» fanidan qisqacha nazariy tushunchalar, shuningdek xorijiy investitsiyalarni shakllari va turlari hamda uni O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotiga jalb qiluvchanligini oshirish yo'llarini takomillashtirish usullari kursatilgan.

To'zuvchilar: «Qurilishda menejment» kafedrasida dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi **Olmos Bo'ronovich Bo'ronov**

«Qurilishda menejment» kafedrasida katta o'qituvchisi **Feruza Musayevna Raxmonova**

«Qurilishda menejment» kafedrasida assistenti **Raxmatillo Miralimovich Egamov**

«Qurilishda menejment» kafedrasida assistenti **Sherzod Norboyevich Jumanov**

Ichki taqrizchi: «Qurilishda menejment» kafedrasida dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi **Zayniddin Karjavovich Karjavov**

Tashqi taqrizchi: «Kuchmas mulk ekspertizasi va uni boshqarish» kafedrasida mudri: dotsent, iqtisod fanlari nomzodi **Bobo Djuraqulovich Giyasov**

Uslubiy ko'rsatma «Qurilishda menejment» kafedrasida majlisida (bayonnoma № ____ " ____ " _____ 2016 yil) va «Qurilishni boshqarish» fakulteti ilmiy-uslubiy kengashida ko'rib chiqilgan va institut ilmiy-uslubiy kengashida ko'rib chiqishga tavsiya etilgan. (Bayonnoma № ____ " ____ " _____ 2016 yil)

Chiqish belgilari: SamDAQI. Shakli A4, Buyurtma № __ Adadi __ Hajmi __

KIRISH

Amalga oshirilayotgan iqtisodiy o'zgarishlar investitsiya faoliyatining samaradorligini va ahamiyatini oshirishda aloxida o'rin egallaydi shuni takidlash lozimki nafaqat iqtisodiy isloxlarni amalga oshirishning muhim yunalishi bo'lib qolmasdan balki milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Jaxon amaliyotining tahlil natijalari kursatishga kura faol investitsiyon faoliyatini tashkil etish orqali ishlab chiqarishni modernizatsiyalash korxonalarini zamonaviy texnikaviy asosga o'tkazish raqobatbardosh va sifatli maxsulot chiqarish kabi masalalar muvoffaqiyati amalga oshirish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi «Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir» nomli ma'ruzasida quyidagi fikrlarni ta'kidladi: “Barchamiz oddiy bir haqiqatni yaxshi anglab olishimiz darkor – investitsiyalarsiz modernizatsiya ham, yangilanish ham bo'lmaydi.”.

2015- yilda ana shu maqsadlarga barcha moliyalashtirish manbalari hisobidan 15 milliard 800 million AQSH dollari miqdorida investitsiyalar jalb etildi va o'zlashtirildi. Bu 2014-yilga nisbatan 9,5% ko'p demakdir. Jami investitsiyalarning 3 milliard 300 million dollordan ziyodi yoki 21 %dan ortig'i xorijiy investitsiyalar bo'lib shuning 75% to'g'ridan tug'ri chet el investitsiyalaridir.

Bunda investitsiyon faoliyat strategiyasini tug'ri va aniq belgilangan maqsad xalq xo'jaligining barcha sohalariga investitsiya jalb etilishini kompleks ravishda olib borish o'z navbatida investitsiya faoliyati strategiyasini ijtimoiy ishlab chiqarishdagi tarkibiy ahamiyatini to'g'ri belgilash milliy iqtisodiy hususiyatlaridan kelib chiqqan hola uning alohida olingan tarmoqlarini aniqlab olish ishlab chiqarish fondlarini kengaytirish va ularni yangilash va to'la quvvat bilan ishlashiga erishish, qisqa muddatli manfaatlardan barqaror samaradorlikka o'tish va h.k. hisoblanadi. Jumladan 2015-yildan jalb etilgan investitsiyalarning 67,1% yangi ishlab chiqarish quvvatlarini barpo etishga qaratilgan bo'lsa bu esa mos ravishda 7 milliard 400 million bo'lgan 158 yirik ishlab chiqarish obyektlari qurilishini yakunlash va foydalanish imkonini beradi.

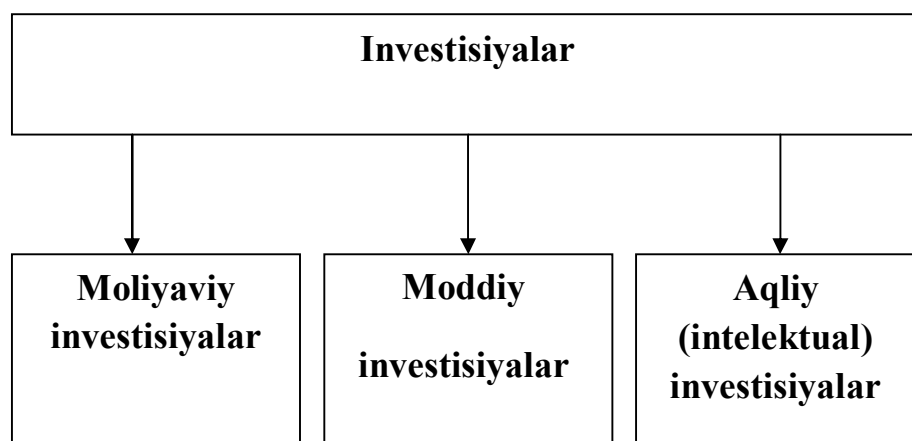
Shu bilan bir qatorda tadbirkorlarga investitsiya faoliyatini xorijiy investitsiyalar ularning turlari va shakllari investitsiya jarayonlari, xorijiy investitsiyalarning huquqiy, ilmiy, uslubiy asoslari ularni rag'batlantirishning shakli va usullari horijiy investitsiyalarni kichik biznes va hususiy tadbirkorlikka yo'naltirish yo'llarini aniqlash va h.k. to'g'risida kengroq ilmiy taklif-tavsiyalarni ishlab chiqish va targ'ib etish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

XORIJIY INVESTISIYALARNING SHAKL VA TURLARI

1. Xorijiy investitsiyalarning turlari

Xorijiy mamlakatlarning tajribasi va investitsiya to'g'risida mamlakatimizda qabul qilingan qonunlarning tahlilidan kelib chiqib, investitsiyaning shartli ravishda uchta turini ajratish mumkin. (1-chizma)

Investitsiya turlari

1-chizma

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir investitsiya turining o'ziga xos o'rni bo'ladi. **Moliyaviy investitsiyalar** tarkibiga mahalliy va xorijiy mamlakatlarning pul birliklari, banklardagi omonatlar, depozit sertifikatlar, aksiyalar, obligatsiyalar, veksellar va boshqa qimmatli qog'ozlar hamda tenglashtirilgan boyliklar kiradi.

Moddiy investitsiyalar tarkibiga asosiy fondlar, ya'ni binolar, asbob-uskunalar, inshootlar, kommunikatsiyalar va boshqa turdagi asosiy ishlab chiqarish fondlarining aktiv va passiv qismlari kiradi.

Aqliy (intelektual) investitsiyalar miqdori juda rang-barangdir, ya'ni ular mulkiy huquqlar shaklidagi investitsiyalar, aqliy mehnatga oid shakldagi investitsiyalar va tabiiy resurslardan foydalanish shaklidagi investitsiyalardan iborat. Mulkiy huquqlar guruhiga kiradigan investitsiyalarning turlari bozor munosabatlarining nechog'lik rivojlanganligiga, milliy bozorlarning o'ziga xos tomonlariga qarab har xil bo'ladi. Aqliy mehnatga oid haq-huquqlar shaklidagi investitsiyalar tarkibiga mualliflik huquqlari, "nou-xau", kashfiyotlar, tovar belgilariga beriladigan litsenziyalar va boshqa xil egalik huquqlari kiradi.

Tarkibiy tuzilishiga ko'ra investitsiyalar yalpi va sof investitsiyalarga ajratiladi. **Yalpi investitsiyalar** - bu ishlab chiqarish vositalarining iste'mol qilingan qismini qoplash hamda ularni qo'shimcha o'sishi maqsadida ishlab chiqarish jamg'armalari

va aholi mablag'lari qo'yilmalaridir. Boshqacha so'z bilan aytganda, yalpi investitsiyalar o'z ichiga amortizatsiya va sof investitsiyalarni oladi. **Sof investitsiyalarni** aniqlash uchun yalpi investitsiyalardan amortizatsiya ajratmalari chiqarib tashlanadi. Yalpi investitsiyalar va amortizatsiya o'rtasidagi nisbatga qarab iqtisodiyotning ahvoli qanday ekanligini, ya'ni yuksalish, yo turg'unlik yoki pasayish davrini boshidan kechirayotganligini aniqlash mumkin. Agarda, yalpi investitsiyalar amortizatsiyadan ortiq, ya'ni sof investitsiya yuqori bo'lsa, iqtisodiyot yuksalishda bo'ladi, chunki uning ishlab chiqarish quvvatlari o'sadi. Yalpi investitsiya va amortizatsiya bir-biriga teng bo'lgan chog'da iqtisodiyotda turg'unlik holati vujudga kelishi mumkin. Bu vaziyatda sof investitsiyalar nolga teng bo'lib, iqtisodiyotda shu yili qancha kapital iste'mol qilingan bo'lsa, uni qoplash uchun shuncha kapital qo'yilmalar kerak bo'ladi.

Iqtisodiy faollik pasayib borayotgan iqtisodiyot uchun yalpi investitsiyalar amortizatsiyadan kam bo'lgan holdagi vaziyat xosdir, ya'ni iqtisodiyotda yil davomida kapital ishlab chiqarilganiga nisbatan ko'proq iste'mol qilinadi. Bunday holatda sof investitsiyalar ishorasi manfiy bo'lib, uning mutlaq qisqarishini bildiradi. Natijada, yil oxirida kapital hajmi yil boshidagiga qaraganda kam bo'ladi. Investitsiyalarni xorijga chiqarish, ularning mamlakatlar o'rtasidagi faol harakati zamonaviy jahon xo'jaligi va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning ajralib turuvchi xususiyatlariga aylandi. Investitsiyalarni chetga chiqarish jahon xo'jaligidagi tovarlarni chetga chiqarish monopoliyasini tugatdi. Hozirgi vaqtda xalqaro investitsiyalarning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 30%dan oshadi. Bu ko'rsatkich jahon savdosining o'sish sur'atlaridan deyarli 5 marotaba ortiqdir. Xalqaro investitsiyalar o'zida moddiy boylik barpo etish uchun zarur bo'lgan ishlab chiqarish, pul va tovar shakllarida jamg'arilgan zahiralarni mujassamlashtiradi. Ushbu investitsiyalar doimiy ravishda mamlakat ichida bir tarmoqdan boshqasiga, hamda davlatlararo harakatda bo'ladi.

Investitsiyalar turli shakllarda amalga oshiriladi va ularni tahlil qilish, rejalashtirish uchun alohida xususiyatlaridan kelib chiqqan holda guruhlashtiriladi. Xorijiy investitsiyalarning quyidagi turlari mavjud: kapital, innovatsiya va ijtimoiy investitsiya.

Kapital investitsiya jumlasiga asosiy fondlarni vujudga keltiruvchi va takror ishlab chiqarishga, shuningdek, ishlab chiqarishning boshqa shakllarini ishlab chiqarishga qo'shiladigan investitsiyalar kiradi.

Innovatsiya investitsiyalar jumlasiga texnika va texnologiyalarning yangi avlodini ishlab chiqish va o'zlashtirishga qo'shiladigan investitsiyalar kiradi.

Ijtimoiy investitsiyalar jumlasiga inson salohiyatini, malakasi va ishlab chiqarish tajribasini oshirishga, shuningdek, nomoddiy ne'matlarning boshqa shakllarini rivojlantirishga qo'shiladigan investitsiyalar kiradi. Xorijiy investitsiyalar

ko'lamiga qarab xalqaro doiradagi, ya'ni xalqaro investitsiyalar ko'rinishiga ham ega bo'ladi. Quyilish ob'ektiga, yo'naltirilayotgan sohalar va ularni ishlatishdan olinadigan natijalarga qarab investitsiyalar real va moliyaviy shakllarga ajratiladi. **Real investitsiyalar** – pul mablag'larini korxonaning moddiy va nomoddiy aktivlariga sarflanishidan iborat. **Moddiy investitsiyalar** asosiy kapitalning elementlarini sotib olish bilan bog'liq bo'lib, ko'pchilik hollarda investitsiya loyihalari doirasida amalga oshiriladi. Shuningdek, real investitsiyalar real kapitalning o'sishini, ya'ni ishlab chiqarish mablag'lari, moddiy boyliklarning o'sishini ta'minlashi zarur.

Moliyaviy investitsiyalar deb aktsiyalar, obligatsiyalar, veksellar va boshqa qimmatli qog'ozlar uchun sarflangan qo'yilmalarga aytiladi. Bu qo'yilmalar buyum ko'rinishdagi kapitalning o'sishini o'zida mujassam etmasada, lekin foyda, shu jumladan, spekulyativ foyda, ya'ni qimmatli qog'ozlar kursi o'zgarishi natijasida vujudga keladigan foyda keltiradi. Moliyaviy investitsiyalar ikki xil ko'rinishida bo'ladi. Aktsiyalarni sotib olish real moddiy ko'rinishdagi kapitalni yaratmaydi. Lekin kelajakda spekulyativ ko'rinishda foyda olish mumkin bo'ladi. Aktsiyalarni sotishdan tushgan mablag'ni ishlab chiqarish uchun, asbob uskunalar sotib olish uchun sarflaganda u real kapitalga aylanadi va real investitsiya ko'rinishini oladi. Shu sababdan qimmatli qog'ozlarni oldi-sotdi operatsiyalari natijasida olinadigan spekulyativ foyda keltiruvchi moliyaviy investitsiyalar va qimmatli qog'ozlarni sotish natijasida pul ko'rinishdagi real moliyaviy investitsiyalarni farqlash lozim. Fan-texnika taraqqiyotini tezlashuvi bilan intellektual salohiyat ishlab chiqarishning eng kuchli omiliga aylandi, uning jiddiy unsuri bo'lib qoldi. XX asr boshlarida fan ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish uchun sarflanadigan qo'yilmalar oshib bordi. Shuning uchun ham jahonda real investitsiyalar tarkibida ilmiy izlanishlar, fan, ta'lim, kadrlar tayyorlash uchun sarflanadigan xarajatlar o'sib bordi. Masalan, AQSh, Yaponiya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda fan va ilmiy izlanishga sarflanadigan qo'yilmalar o'sish sur'atlari asosiy fondlarga sarflanadigan investitsiyalardan ustundir. Jahon bozoriga kirib borish, keng ko'lamda marketingni rivojlantirish, batafsil axborotga ega bo'lish, yuqori darajadagi kompyuterlashgan tizimlarini tashkil etishni, yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va mazkur sohada dunyodagi rivojlangan davlatlar darajasiga erishishni talab etadi. Shuning uchun ham jadal sur'atlar bilan rivojlanishda real investitsiyalar tarkibida fan, texnika, ta'lim, kadrlarni qayta tayyorlash uchun sarflanadigan real investitsiyalar asosiy o'rinlardan birini egallashi zarur. Asosiy fondlarga sarflangan real investitsiyalar maqsadi sarflanish yo'nalishlari va boshqa ko'rsatkichlarga ko'ra hududlararo, tarmoqlararo, texnologik, qayta ishlab chiqarish tarkiblariga ega. Asosiy fondlarga sarflangan investitsiyalarni, ularning aktiv (mashinalar, asbob-uskunalar) va passiv (bino, inshootlar) qismlarini tashkil etish uchun sarflangan umumiy harakat yig'indisidagi ulushi texnologik tarkibini tashkil etadi. Investitsiyalarning qayta ishlab chiqarish tarkibi ularning qanday maqsadlarga yo'naltirilganligi yangi qurilishga, faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarni kengaytirishga, rekonstruksiyaga va yangi texnika bilan qayta qurollantirishga jalb qilingan xarajatlarni umumiy xarajatlardagi har birining nisbiy jihatdan ulushini ko'rsatadi. Investitsiyalarning hududlararo va tarmoqlararo

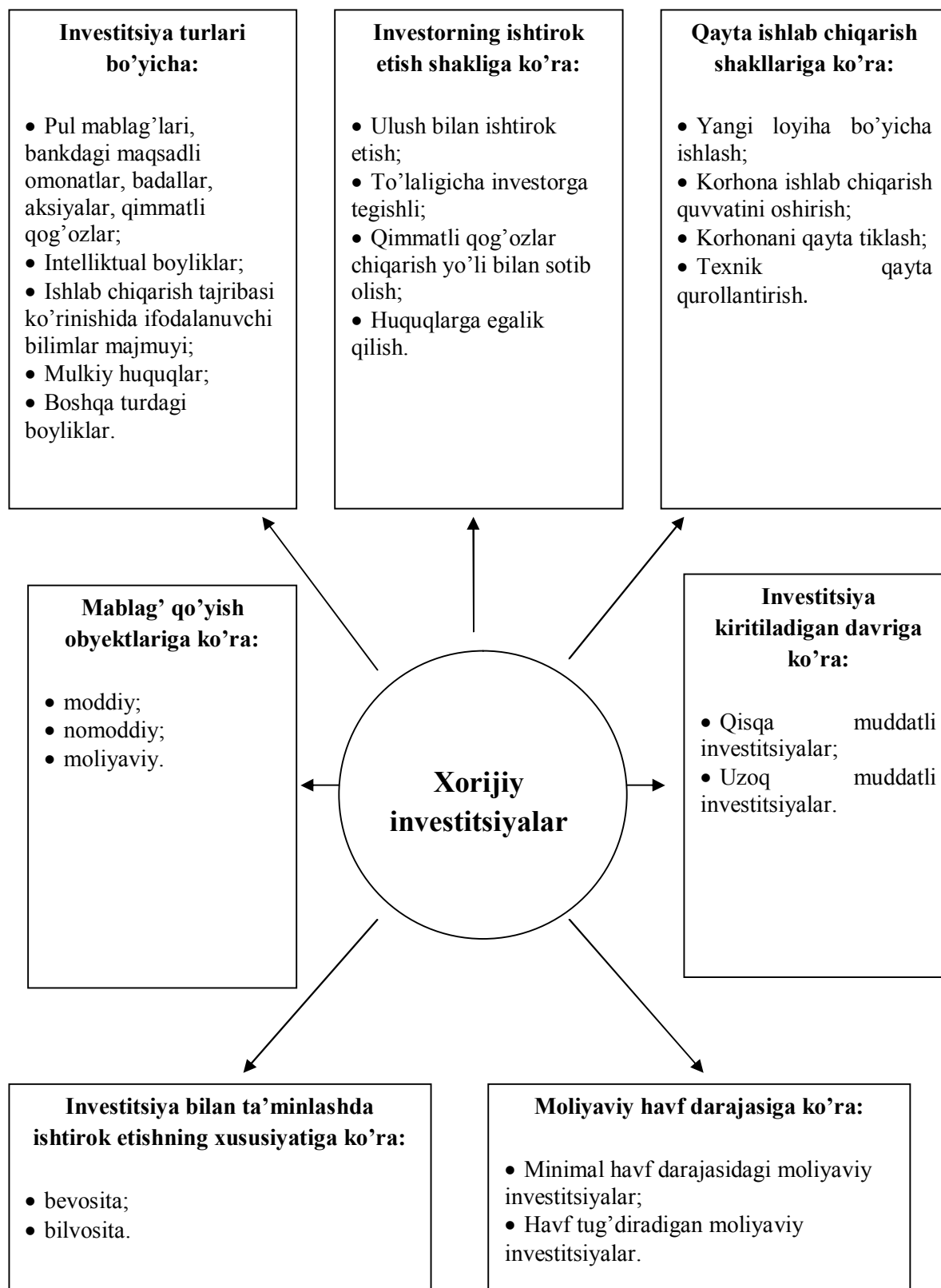
tarkibi esa ularning nisbiy jihatdan hududlar va tarmoqlar bo'yicha taqsimotini bildiradi.

Rivojlangan mamlakatlarda real investitsiyalarning asosiy qismini xususiy investitsiyalar tashkil etadi. Davlat sektorida real investitsiyalar sarfi muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy muvofiqlashtirish siyosati asosida kreditlar, subsidiyalar ajratiladi, davlat kapital qo'yilmalari muvozanatlashtiriladi va real investitsiyalar o'zlashtiriladi. Davlat tomonidan o'zlashtiriladigan investitsiyalar dastlabki bozor infratuzilmasini va u bilan bog'liq bo'lgan tarmoqlarni rivojlantirishga sarflanadi. Investitsiyalarning samaradorligini oshirish asosiy kapitalning faol qismlarini vujudga keltirish va o'stirish hisobiga amalga oshiriladi. Real investitsiyalarni tavsiflash ularning hajmi va daromad keltirishi asosida amalga oshiriladi. Moliyaviy investitsiyalar kapitalni, to'lov va moliyaviy majburiyatlarning barcha turlarini o'zida mujassamlashtiruvchi, moliyaviy aktivlarga joylashtirilishini anglatadi. Ushbu moliyaviy vositalarning eng muhimlari qimmatli qog'ozlardir: ulushli (aktsiyalar) va qarz (obligatsiyalar). Real investitsiyalardan farqli o'laroq moliyaviy investitsiyalarni ko'proq portfel investitsiyalar deb atashadi, chunki bu holda investorning asosiy maqsadi bo'lib moliyaviy aktivlarning mukammal yig'masini (investitsiyalar portfelini) shakllantirish va qimmatli qog'ozlar bilan amalga oshiriladigan turli operatsiyalarni boshqarish hisoblanadi. Moliyaviy investitsiyalar shaxsiy kompaniyalar va davlat idoralari tomonidan muomalaga chiqarilgan aktsiyalarga, obligatsiyalarga va boshqa qimmatli qog'ozlarga va bank depozitlariga, uzoq muddatga jalb qilinadigan qo'yilmalardir. Moliyaviy investitsiyalarning asosiy qismi kapitalni noishlab chiqarish sohasiga sarflanishini bildiradi. Moliyaviy investitsiyalar aksariyat holatlarda real investitsiyalarning manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin. Moliyaviy investitsiyalar erkin bozor infratuzilmasi rivojlangan mamlakatlarda, qimmatli qog'ozlar bozori orqali kapitalni sohalar bo'yicha taqsimlanishida muhim ahamiyatga bo'lgan davlatlarda ko'proq tarqalgan.

Quyida keltirilgan chizmada xorijiy investitsiyalarning tasniflanish belgilari keltirilgan (2.1.2.-chizma). Xorijiy investitsiyalar investitsiya turlari, investorning ishtirok etish shakliga, qayta ishlab chiqarish shakliga, mablag' qo'yish ob'ektiga, investitsiya kiritiladigan davriga, investitsiya bilan ta'minlashda ishtirok etishning xususiyatiga va moliyaviy xavf darajasiga ko'ra tasniflanadi.

Investitsiyada qatnashish tavsifiga ko'ra investitsiyalar bevosita va portfel (bilvosita) investitsiyalarga ajratiladi. Bevosita investitsiyalar investorning o'z moliyaviy mablag'larini joylashtirish ob'ektini barpo etish imkoniyatini beradi. Portfel investitsiyalar esa tijorat banklari, investitsion kompaniyalar va fondlar va boshqalar yordamida amalga oshiriladi.

Xorijiy investitsiyalarning tasniflanishi

Investitsiyalash davriga qarab investitsiyalar qisqa muddatli (bir yilgacha) va uzoq muddatli (bir yildan ortiq) bo'ladi. Masalan, oddiy aksiyalarning muomalada

bo'lishi umuman biror bir muddat bilan cheklanmaydi. Depozit sertifikatini (olti oy muddatga berilishi mumkin) qisqa muddatli qo'yilma turi bo'lsa, obligatsiyalar (masalan, 20 yilda qaytarish muddati bilan) uzoq muddatli qo'yilma turiga kiradi. Lekin, uzoq muddatli qimmatli qog'ozlarni sotib olish va qisqa muddatda, masalan olti oy o'tgandan so'ng, investor uzoq muddatli vositalardan qisqa muddatli maqsadlar uchun foydalanish mumkin. Ko'pincha investorlar ana shunday vositalarni tanlaydilar va o'z pullarini qisqa muddatlarga qo'yishni ho'xlaydilar. Masalan, yaqin olti oy mobaynida investor kerak bo'lmaydigan mablag'iga olti oylik muddatga ega bo'lgan depozit sertifikatini sotib olishi mumkin. Qirq yoshga to'lgan investor pensiyaga chiqquncha pul yig'ish uchun biron-bir kompaniyaning obligatsiyasini 20 yilga sotib olish mumkin. Odatda uzoq muddatli investitsiyalar kapital qo'yilmalar shaklida namoyon bo'ladi.

Mulk shakllaridan kelib chiqib investitsiyalar xususiy, davlat, qo'shma va xorijiy shakllarga ajratiladi. **Xususiy investitsiyalar** nodavlat yuridik shaxslarining va fuqarolarning mablag'larini tadbirkorlik faoliyati ob'ektlariga qo'yilishini anglatadi. **Davlat investitsiyalari** - bu davlat tomonidan milliy daromadning davlat byudjeti mablag'lari ko'rinishida mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi uchun sarflayotgan mablag'laridir. Investitsiya munosabatlari shu darajada murakkab va ko'p qirraliki, ko'pincha davlatlar o'rtasidagi munosabatlar xususiy shaxslar o'rtasidagi munosabatlar bilan uzviy bog'langan bo'ladi. Bunday aloqa investor huquq va talablarni davlatga topshirganda yaqqol ko'rinadi. Xorijiy investitsiyalar ham davlat yoki xususiy investitsiyalar shaklida bo'lishi mumkin. Birinchi shaklda davlat investitsiyalari ishtirok etib, bunda bir davlat boshqa davlatga kreditlar yoki boshqacha shakldagi qarzlarni berishi mumkin. Bunday munosabatlarga xalqaro huquq normalari qo'llaniladi. Ikkinchi shaklda esa, bir mamlakat xususiy firmalari, kompaniyalari yoki fuqarolari boshqa mamlakatning tegishli sub'ektlariga beradigan investitsiyalar tushuniladi.

Hududiy joylashtirilishi bo'yicha investitsiyalar ichki va tashqi investitsiyalarga bo'linadi.

Hozirgi davrda bir qator davlatlarda moddiy ishlab chiqarish jaryonidagi investitsiyalashdan tashqari ijtimoiy-madaniy sohalar uchun, fan tarmoqlari uchun, madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya va sport sohalarini uchun, informatika sohasi, tabiatni muhofaza qilish uchun investitsiya mablag'lari ajratilmoqda. Bu investitsiyalar xorijiy adabiyotlarda «inson investitsiyasi», «inson kapitaliga investitsiya qilish» deb atalmokda. Bu investitsiyaning alohida bir ko'rinishi bo'lib, asosan kishilarning sog'lig'ini saqlash, aqliy va ma'naviy rivojlanishi uchun, hayotini uzaytirish hamda kishilarning ish faoliyatida ijodiy qatnashishi va uning samaradorligini oshirish uchun sarflanadi. Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasida investitsiyaning asosiy qismlari sog'liqni saqlash, maorif

uchun sarflanmoqda. Bunga misol qilib, qishloq joylarda vrachlik ambulatoriya punktlari, kollej va litseylar qurish dasturlarini misol qilib keltirish mumkin.

2. Investitsiya faoliyatiga tegishli huquqiy munosabatlarning ob'ekti va sub'ekti

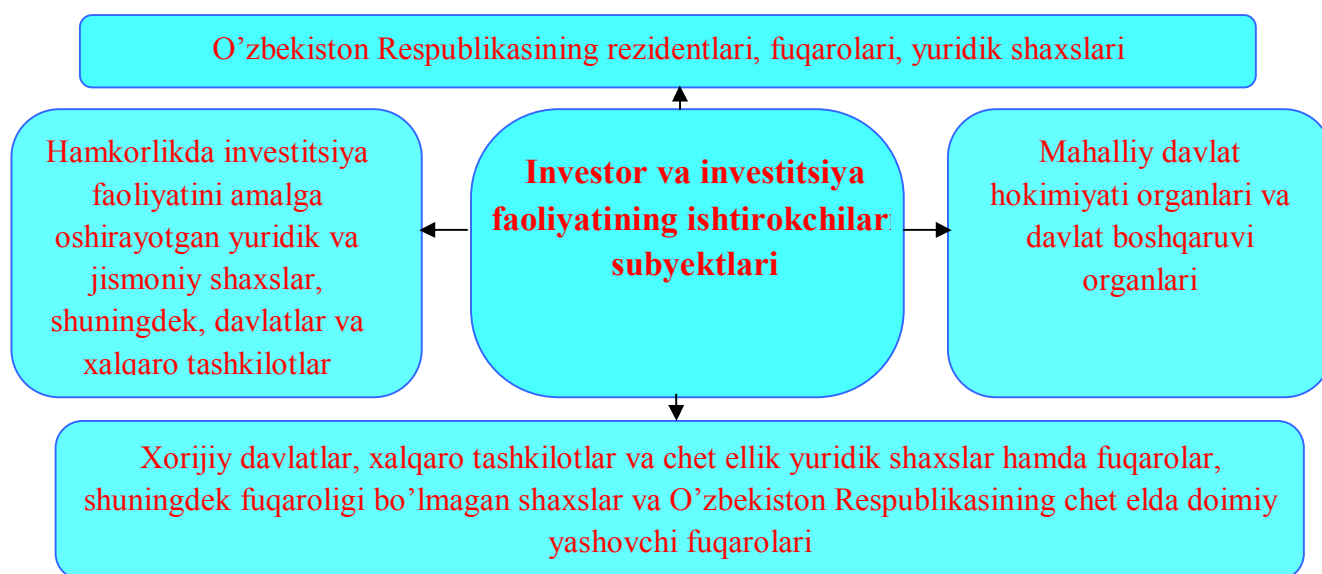
Investitsiyalar iqtisodiy va boshqa faoliyat ob'ektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga doir huquqlar hisoblansa, investitsiya faoliyati sub'ektlarining investitsiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq harakatlari majmui **investitsiya faoliyati** deb yuritiladi. Investitsiya faoliyati tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishning bir ko'rinishidir, shuning uchun ham tadbirkorlikka xos bo'lgan belgilar, ya'ni mulkiy mustaqillik, tashabbuskorlik va tavakkalchilik unga ham xos bo'lgan xususiyatdir.

Investitsiya faoliyatining ob'ekti moddiy va nomoddiy ne'matlar ishlab chiqarish ob'ektlari hisoblanadi.

Investitsiya faoliyatining sub'ektlaridan biri investor bo'lib, u o'z mablag'larini, qarzga olingan va jalb etilgan mablag'larni, mulkiy boyliklarni va ularga doir huquqlarni, shuningdek intellektual mulkka doir huquqlarni investitsiya faoliyati ob'ektlariga jalb etishni amalga oshiradi. Bunday o'ziga xos faoliyat sub'ektlarining yana bir katta guruhi mavjud bo'lib, ular investitsiya faoliyati ishtirokchilari deb yuritiladi va ularning asosiy vazifasi investorning buyurtmalarini bajaruvchi sifatida investitsiya faoliyatini ta'minlash bo'lib hisoblanadi.

2 - chizma

Investitsiya faoliyatining ishtirokchilari

Investorlar buyurtmachi (mablag' kirituvchi), kreditor, sotib oluvchi bo'lishlari, shuningdek investitsiya faoliyati ishtirokchisi vazifasini bajaruvchi ham bo'lishlari mumkin.

Investitsiya faoliyatini amalga oshiruvchilar (investorlar) quyidagi belgilari bo'yicha tasniflanadi.

1. Joriy faoliyatning yo'nalishlari bo'yicha institutsional va individual investorlar. Institutsional investorlar rovida sanoat, savdo, transport, aloqa va boshqa sohalardagi aktsiyadorlik jamiyatlari namoyon bo'lsalar, individual investorlar rovida fuqarolar namoyon bo'ladi.

2. Investitsiyalash maqsadlari bo'yicha strategik va bevosita investorlar. Ular o'z oldiga kompaniyalarni boshqarish huquqini olishni maqsad qilib qo'yadilar. Buni ular boshqa kompaniyalar aktsiyalarining nazorat paketini sotib olish yoki ularning ustav kapitalining katta qismini egallash orqali amalga oshiradilar.

3. Rezidentlikka tegishliligi bo'yicha investorlar milliy va xorijiy investorlarga ajratiladi.

3. Bevosita va portfelli xorijiy investitsiyalar

Maqsadiga ko'ra xorijiy investitsiyalar bevosita va portfel investitsiyalarga bo'linadi. **Bevosita investitsiyalar** – bu kapitalning to'g'ridan-to'g'ri eksporti bo'lib, investitsiya kirituvchiga shu korxonadan nazorat qilish huquqini beradi. Bunda korxonadan asosiy kompaniyaning xorijdagi shahobchasiga aylanadi. Bevosita xorijiy investitsiyalar (BXI) asosan xususiy tadbirkorlik kapitali shaklida bo'ladi.

Xalqaro statistikada investitsiyalarni BXIlar turiga kiritish bo'yicha har xil yondashuvlar mavjud. Xorijiy investorlar tomonidan nazorat qilish huquqini belgilovchi ko'rsatkich sifatida ular ega bo'lgan aktsionerlik kapitalining hissasi ko'rsatkichidan foydalaniladi (3.- rasm).

Bir qator mamlakatlarda aktsionerlik kapitalida xorijiy investorning nazorat qilish huquqini beruvchi hissasi

Bu ko'rsatkich AQShda 10%, Frantsiya va Buyuk Britaniyada 20% ga yaqin, Germaniyada 25%dan 50% gacha, O'zbekistonda esa 49% darajasida belgilangan. Shuningdek, shu korxonaning boshqaruvida bevosita amalga oshirilayotgan investitsiyalarning uzoq muddatli ekanligi ham uning muhim belgilaridan biridir. Investitsiyaning bu ko'rinishi tavakkalchilikni, investitsiyalardan foydalanish samaradorligi uchun ma'suliyatni davlat va aholi zimmasiga yuklamasdan, balki ularni tadbirkorlik tizimlari o'rtasida taqsimlashning eng yaxshi va sinalgan usuli hisoblanadi.

BXI borasidagi yana bir yondashuv bu turdagi investitsiyalarni faqat mulkchilik ko'lam bilan, ya'ni aktsionerlik kapitalidagi ulushi bilan bog'liq, deb ko'rsatadi. Unga muvofiq BXI larni:

- a) xorijda aktsiyalarni sotib olish orqali;

b) foydani qayta investitsiyalash yordamida;

v) firma ichki qarzlari va qarzdorliklari orqali amalga oshirish mumkin.

Ko'pchilik iqtisodchilar bu shakllar etarli emas, deb xisoblashadi va asosli ravishda turli xil noaktsioner shakllar orqali bu ro'yxatni davom ettirishadi: subkontraktlar, boshqaruv kelishuvlari, franchayzing, litsenzion kelishuvlar va boshqalar.

BXIIlarning shakl va usullariga bog'liq tushunchalar bilan bog'liq turli xil yondashuvlarning ko'payishi qator muammolarni keltirib chiqardi. Bu muammolar umumbashariy tasifga ega bo'lib, nostandart yondashuvlar echimini talab etadi.

Bevosita investitsiyalar asosan ikki guruhga ajratiladi:

1. Transkontinental kapital qo'yilmalar.

2. Transmilliy qo'yilmalar.

Transkontinental kapital qo'yilmalar - investitsiya kiritish uchun qulay bozor sharoiti bo'lgan boshqa bir davlat yoki qit'aga investitsiya eksportini amalga oshirishdir. Asosiy maqsad – bozorni egallash va shu kontinentda yangi ishlab chiqarishni tashkil etish. **Transmilliy kapital qo'yilmalari** esa asosan qo'shni davlatlarga amalga oshiriladi.

Bevosita investitsiyalar ikki maqsadda yo'naltiriladi:

- yangi kompaniya tashkil etish;
- bankrot bo'lgan kompaniyalarni xarid qilish.

Portfel investitsiyalar - shunday investitsiyalarki, bunda kapitalni daromad olish maqsadida korxonalarining aksiyalari, obligatsiyalari va boshqa qimmatli qog'ozlarini sotib olish uchun sarflanadi. Bunday investitsiyalar korxonalarining moliyaviy xo'jalik faoliyati ustidan nazorat o'rnatish huquqini bermaydi. Xorijiy portfel investitsiyalar barcha xalqaro operatsiyalarni amalga oshirishda firmalar uchun muhim ahamiyatga ega. By turdagi investitsiyalarga asosan moliyaviy muammolarni echish uchun murojaat qilinadi. Korporatsiyalarning moliyaviy bo'limlari mablag'larning bir mamlakatdan boshqa mamlakatga qisqa muddatli investitsiyalardan yuqori foyda olish uchun o'tkazadilar.

Portfel investitsiyalar quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin:

-aktsioner qimmatli qog'ozlari - bozor muomalasidagi pul hujjati bo'lib, hujjat egasining ushbu hujjatni chiqargan shaxsga nisbatan mulkiy huquqqa egaligini tasdiqlaydi;

-zayom qimmatli qog'ozlar - bozor muomalasidagi pul hujjati bo'lib, zayom egasining ushbu hujjatni chiqargan shaxsga nisbatan munosabatini tasdiqlaydi.

Zayom qimmatli qog'ozlari quyidagi shakllarda chiqariladi:

-obligatsiya (oddiy veksel, qarz majburiyati) qimmatli qog'oz bo'lib, uning sohibiga kafolatlangan va qat'iy belgilangan pul daromadi yoki shartnoma asosida belgilangan o'zgaruvchan pul daromadini olish huquqini beradi;

-pul bozori dastaklari (g'azna veksellari, depozit sertifikatlari), uning sohibiga ma'lum bir davr ichida kafolatlangan va qat'iy belgilangan pul daromadi olish huquqini beradi.

Bu dastaklar bozorda ko'p hollarda pasaytirilgan narxlarda sotiladi, narxni pasaytirish darajasi foiz stavkasining katta–kichikligiga va qarzni qoplanish muddatiga bog'liqdir. Bularga g'azna veksellari, depozit sertifikatlari va boshqalar kiradi.

Moliyaviy derivativlar– bozor narxiga ega bo'lib, uning sohibiga birlamchi qimmatli qog'ozlarni sotish yoki sotib olish huquqini beradi. Bularga opsiyonlar, fyucherslar, varrantlar, svoplar kiradi.

Nota (qarz majburiyati) - qisqa muddatli (3-6 oy) pulli dastak bo'lib, bank bilan kelishuv asosida qarz oluvchining o'z nomiga chiqariladi, bozorda joylashtirilishi kafolatlanadi va sotilmagan notalar sotib olinadi, rezerv kreditlar bilan ta'minlanadi. Keng tarqalgan notalar – Evronotalardir.

Portfel investitsiyasining bevosita investitsiyalardan afzallik tomoni shundaki, ular tugatilish vaqtida qimmatli qog'ozlar tezda naqd valyutaga almashtirib olinishi mumkin. Portfel investitsiyalarning amalga oshirilishining asosiy sababi – tavakkalchilik darajasini hisobga olgan holda xorijiy investor o'z mablag'larini xorijda maksimal foyda keltiruvchi qimmatli qog'ozlarga joylashtirishi mumkin. Ma'lum bir ma'noda portfel investitsiyasi pulni inflyatsiya va spekulyatsiya yo'li bilan foyda ko'rishdan saqlash vositasi sifatida qaraladi. Bunda investitsiya qilinayotgan soha ham, qimmatli qog'oz turi ham hech qanday ahamiyatga ega emas, u ustama kurs o'sishiga qarab istalgan foydani berishi kerak bo'ladi.

Quyida portfel va bevosita investitsiyalar o'rtasidagi farq jadval ko'rinishida (2.3.1-jadval) yaqqol tasvirlab berilgan. Jadvalda portfel va bevosita investitsiyalarni kapital chiqarish maqsadi, maqsadga erishish yullari, maqsadga erishish usullari, daromad shakllari kabi belgilari keltirilgan.

1.-Jadval

Bevosita va portfel investitsiyalar o'rtasidagi farqlar.

Belgilar	Bevosita investitsiyalar	Portfel investitsiyalar
Kapital chiqarishdan asosiy maqsad	Xorijiy firma ustidan nazorat o'rnatish	Yuqori foyda olish
Maqsadga erishish yullari	Xorijda ishlab chiqarishni tashkil etish va olib borish	Xorijiy qimmatli qog'ozlarini sotib olish

Maqsadga erishish usullari	a) xorijiy firmaga to'liq egalik kilish b) aksiyalar nazorat paketini sotib olish (XVJ nizomiga binoan kompaniya aksioner kapitalining 25%dan kam bulmasligi kerak)	Xorijiy firma aksioner kapitalining 25%dan (AQSh, Yaponiya, Germaniyada 10%dan) kamini sotib olishi
Daromad shakllari	Tadbirkorlik faoliyati foydasi, dividendlar	Dividendlar, foizlar

4. O'zbekiston Respublikasida investitsiya loyihalarini ishlab chiqish

Investitsiya loyihasi (loyiha) - iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa manfaat ko'rish maqsadida investitsiyalar kiritgan holda oldindan belgilangan muddat mobaynida amalga oshiriladigan o'zaro bog'liq tadbirlar va ishlar kompleksidir.

O'zbekiston Respublikasida investitsiya loyihasini amalga oshirish shartlariga bog'liq holda investitsiya loyihasi hujjatlari quyidagicha izchillikda ishlab chiqiladi:

a) dastlabki texnik-iqtisodiy asoslash (DTIA) - moliyalashtirish manbalari va shartlarini kelishish;

b) dastlabki texnik-iqtisodiy hisoblash (DTIH) - moliyalashtirish manbalari va shartlarini kelishish;

v) ishchi loyiha-tanlov hujjatlari.

Investitsiya loyihasining DTIA (DTIH) bo'yicha xulosalarni ko'rib chiqish va tayyorlash quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

a) O'zbekiston Respublikasi "Davarxitektqurilish" qo'mitasi tomonidan - DTIA (DTIH) hamda tegishli vazirliklar va loyiha tashabbuskorlari bo'lgan idoralarning - Shaharsozlik kodeksi talablariga, normativ hujjatlar talablariga va qabul qilinayotgan qurilish qiymatining qaror topgan bozor kon'yunkturasi darajasiga muvofiqligi yuzasidan tarmoq xulosasi taqdim etilgan vaqtdan boshlab ikki hafta muddatda;

b) O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi tomonidan - DTIA (DTIH) va "Davarxitektqurilish" qo'mitasining quyidagilar bo'yicha xulosasi taqdim etilgan vaqtdan boshlab ikki hafta muddatda:

DTIA bo'yicha - iqtisodiyotni barqaror, mutanosib rivojlantirishni ishlab chiqarish kuchlarini oqilona joylashtirishni, tarkibiy qayta o'zgartirishlarni, tarmoqlararo kooperatsiyalashni amalga oshirishni, investitsiya siyosatini ro'yobga chiqarishni, ishlayotgan quvvatlardan foydalanishni, shuningdek xom ashyo va ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar bozori kon'yunkturasi ta'minlash nuqtai nazaridan loyihani amalga oshirishning umumiy iqtisodiy maqsadga muvofiqligini baholash yuzasidan;

DTIH bo'yicha - ijtimoiy ahamiyatini, ijtimoiy sohaning alohida tarmoqlarini va "boshqa tarmoqlar"ni rivojlantirish bo'yicha Hukumat qarorlariga muvofiqligini

ishlab turgan quvvatlardan foydalanishni va ularni joylashtirishni maqbullashtirishni hisobga olgan holda baholash yuzasidan;

v) O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi tomonidan - DTIA (DTIH) hamda "Davarxitektqurilish" qo'mitasining tavsiya etilayotgan marketing kontseptsiyasi, tayyor mahsulotni sotish istiqbollari asosida jahon bozori kon'yunkturasi, shuningdek tavsiya etilayotgan texnologiyaga muvofiq asbob-uskunalarining narxlarining cheklangan parametrlari nuqtai nazaridan loyihani amalga oshirish imkoniyatini baholash yuzasidan xulosasi taqdim etilgan vaqtdan boshlab ikki hafta muddatda ko'rib chiqiladi.

Tashabbuskor tomonidan talab qilinayotgan asbob-uskunalar (texnologik liniya), shu jumladan yakka tartibda tayyorlanayotganlarining to'liq va mufassal tavsifini taqdim etish mumkin bo'lmagan taqdirda asbob-uskunalarining narxlarining cheklangan parametrlari Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi tomonidan TIA(TIH)ni ekspertizadan o'tkazish jarayonida baholanishi mumkin. Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi hamda Iqtisodiyot vazirligi o'z vakolatlari doirasida tashabbuskorga investitsiya loyihalarining DTIA (DTIH)ni ishlab chiqishda prognozlanayotgan uch besh yillik davr uchun ichki va tashqi bozorlar marketingini ishlab chiqishni tashkil etishda ko'maklashadilar.

g) O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan - DTIA (DTIH) va "Davarxitektqurilish" qo'mitasi, Iqtisodiyot vazirligi hamda Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligining quyidagilar bo'yicha xulosalari taqdim etilgan vaqtdan boshlab ikki hafta muddatda:

DTIA bo'yicha - loyihaning moliya-iqtisodiy samaradorligini va qoplanuvchanligini baholash, loyihaning maqbul parametrlariga erishishni ta'minlaydigan moliyalashtirishga ehtiyojni aniqlash, shuningdek loyihani moliyalashtirishning tavsiya etilayotgan variantlarini baholash yuzasidan;

DTIH bo'yicha - loyihani amalga oshirishning mumkin bo'lgan variantini tanlash, moliyalashtirishning tavsiya etilayotgan sxemasining maqbulligi, loyihaning maqbul parametrlariga erishishni ta'minlaydigan moliyalashtirishga ehtiyojini aniqlash yuzasidan;

d) xizmat ko'rsatuvchi bank tomonidan - DTIA (DTIH) va "Davarxitektqurilish" qo'mitasi, Iqtisodiyot vazirligi hamda Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligining loyihaning iqtisodiy samaradorligi, loyiha tashabbuskorlarining kredit tarixini o'rganish, pul oqimlari tahlili, tavakkalchiliklarni baholash va loyihaning maqbul parametrlariga erishishni ta'minlaydigan moliyalashtirishga ehtiyojini aniqlash yuzasidan xulosalari taqdim etilgan vaqtdan boshlab ikki hafta muddatda. Moliyalashtirishni byudjet mablag'lari hisobiga (boshqa manbalardan foydalanmasdan) amalga oshirish nazarda tutilayotgan ob'ektlar bo'yicha xizmat ko'rsatuvchi bankning ekspert xulosasi talab qilinmaydi.

Iqtisodiyot vazirligi va Moliya vazirligining ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ob'ektlar, jalb etilayotgan kreditlarni to'lash uchun mablag'lar taqchilligini byudjet mablag'lari hisobiga uzishni nazarda tutadigan DTIA (DTIH) bo'yicha xulosalarida nazarda tutilayotgan byudjet mablag'larining maqsadga muvofiqligi (muvofiq emasligi) hamda hajmlari, shu jumladan soliq imtiyozlari berish to'g'risidagi xulosalar mavjud bo'lishi kerak.

Vakolatli ekspertiza organlari qayta tashkil etilgan taqdirda xulosa huquqiy voris bo'lgan tashkilot tomonidan beriladi.

DTIA (DTIH)ni tasdiqlash to'g'risidagi hujjat loyihaning nomi, uning tashabbuskori, qurilishning cheklangan qiymati (shu jumladan, import texnologik va boshqa asbob-uskunalarni sotib olish xarajatlari), ob'ektning hisoblab chiqilgan quvvatini (ishlab chiqariladigan mahsulotning yillik hajmi va nomenklaturasini), shuningdek iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini, shu jumladan eksport hajmi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak.

Loyihaning tasdiqlangan DTIA (DTIH) parametrlari, shu jumladan, xarajatlar turlari bo'yicha moliyalashtirishning cheklangan limitlari asosida loyiha tashabbuskori tomonidan, belgilangan tartibda:

- a) moliyalashtirish manbalari belgilanadi va kelishiladi;
- b) pudratchilarni va loyiha bo'yicha xarid qilinadigan texnologik - asbob-uskunalarni etkazib beruvchilarni aniqlash uchun tanlov hujjatlari ishlab chiqiladi.

Xalqaro moliya va iqtisodiyot institutlari (XMII) - davlatlararo bitimlar asosida tashkil etilgan, O'zbekiston Respublikasida investitsiya loyihalarini moliyalashtiruvchi (hamkorlikda moliyalashtiruvchi) institutlardir.

Xorijiy hukumat moliya tashkilotlari (XHMT) - O'zbekiston Respublikasida investitsiya loyihalarini moliyalashtiruvchi (hamkorlikda moliyalashtiruvchi) xorijiy hukumat moliya tashkilotlaridir.

XMII va XHMT qarz mablag'lari jalb etilgan holda ro'yobga chiqariladigan loyihalarni ko'rib chiqish va tayyorlash ikki bosqichda amalga oshiriladi.

Birinchi bosqichda loyiha tashabbuskorlari "Davarxitektqurilish" qo'mitasi, Iqtisodiyot vazirligi, Moliya vazirligi hamda Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligiga XMII(XHMT)ning baholashdan oldingi missiyalari hisobotlari asosida tayyorlangan, loyiha qiymatining dastlabki bahosini va jalb etiladigan qarz mablag'lari miqdorini o'z ichiga oluvchi loyihani amalga oshirish zarurligi to'g'risida takliflar kiritadilar.

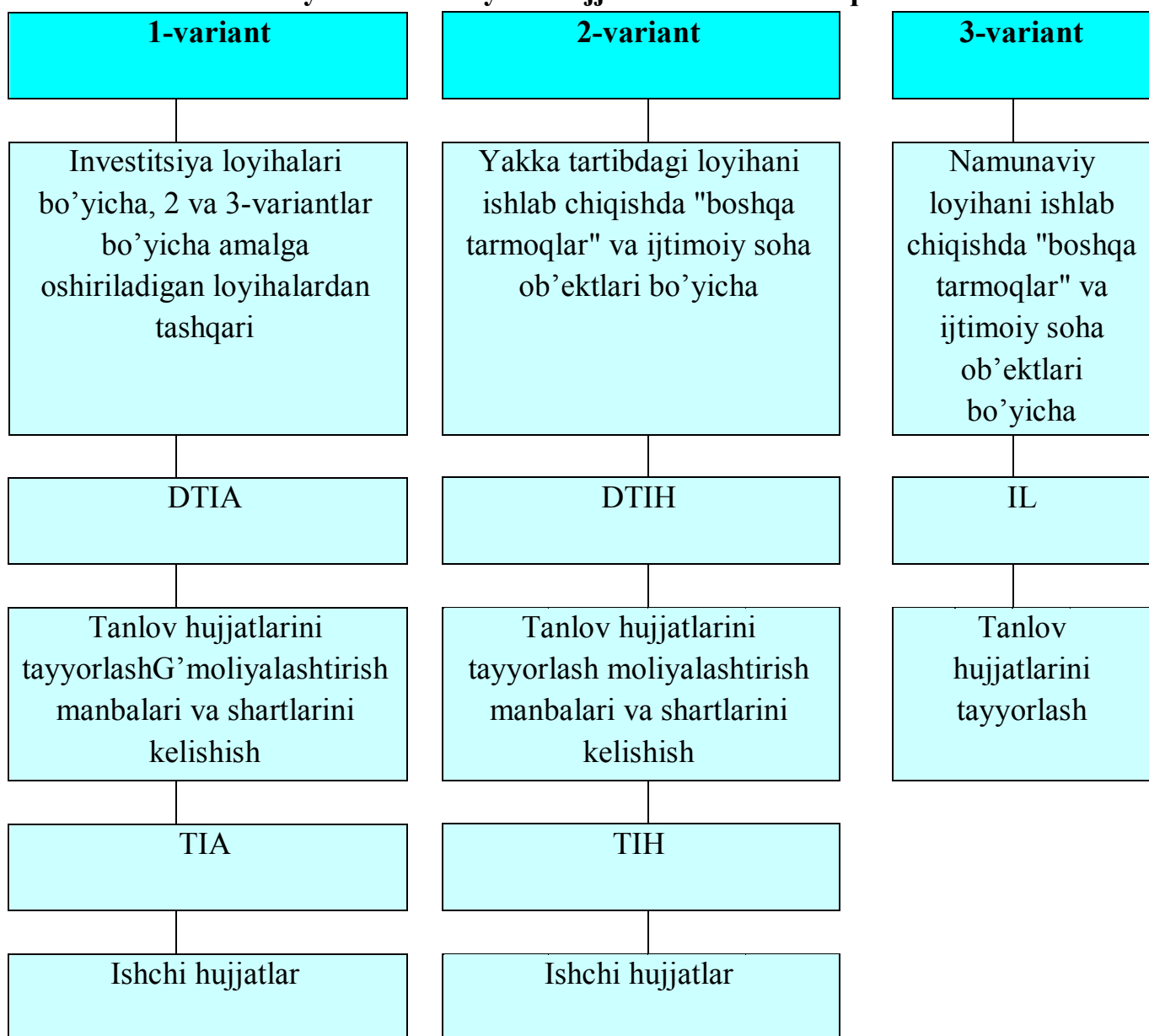
XMII(XHMT)ning loyihani moliyalashtirishG'hamkorlikda moliyalashtirish yuzasidan roziligi olingan taqdirda ularning baholash komissiyalari hisobotlari asosida O'zbekiston Respublikasi bilan XMII(XHMT) o'rtasida o'zaro anglashuv to'g'risidagi memorandum belgilangan tartibda imzolanadi. Ikkinchi bosqichda loyiha tashabbuskori XMII(XHMT)ning baholash missiyasi hisoboti asosida TIAni

ishlab chiqadi va ayni bir vaqtda ko'rib chiqish uchun vakolatli ekspertiza organlariga taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'lari hisobiga moliyalashtirishga(hamkorlikda moliyalashtirishga)tavsiya etilayotgan investitsiya loyihasining DTIA(DTIH) va TIA(TIH) ushbu bo'limda bayon qilingan talablarni hisobga olgan holda ishlab chiqiladi (3.3.1-chizma).

Loyihaoldi hujjatlari - qabul qilingan parametrlarga ko'ra loyihani amalga oshirishning imkoniyati va maqsadga muvofiqligini, shuningdek uning hayotiylikini asoslab beruvchi hujjatlar yig'indisi hisoblanadi

Loyihaoldi va loyiha hujjatlarini ishlab chiqish sxemasi

2-chizma

Loyihaoldi hujjatlariga loyihaning texnik-iqtisodiy asoslashi (texnik-iqtisodiy hisoblashi), materiallar va asbob-uskunalar etkazib berish, qurilish-montaj ishlarini va ishlarining boshqa turlarini bajarish yuzasidan tender o'tkazish uchun tanlov hujjatlari; loyihaning yakuniy texnik-iqtisodiy asoslashi yoki texnik-iqtisodiy hisoblashi, shuningdek moliyaviy takliflar yoki kredit va investitsiya shartnomalari (pul mablag'lari jalb etilgan taqdirda) kiradi.

Loyiha hujjatlari - ishchi hujjatlarni ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan arxitektura-shaharsozlik echimlari va texnik echimlarni, qurilishning smeta qiymatini o'z ichiga oluvchi hujjatlar. Loyiha hujjatlari tasdiqlangan texnik-iqtisodiy asoslash asosida ishlab chiqiladi.

Dastlabki texnik-iqtisodiy asoslash yoki dastlabki texnik-iqtisodiy hisoblash (DTIA yoki DTIH) - variantlarni ko'rib chiqish asosida loyihani oqilona joylashtirish va amalga oshirishning eng samarali texnik, tashkiliy va iqtisodiy echimini tanlashni, umuman loyihaning cheklangan qiymatini, shu jumladan, texnologik asbob-uskunalar qiymatini asoslovchi, uni moliyalashtirishning mumkin bo'lgan manbalari bo'yicha variantlarni hisobga olgan holda moliyalashtirishga bo'lgan ehtiyoj hajmini belgilovchi hujjat hisoblanadi.

Yakuniy texnik-iqtisodiy asoslash yoki texnik-iqtisodiy hisoblash (TIA va TIH) - investitsiya loyahasini amalga oshirishning tanlov savdolari asosida va loyihani moliyalashtirish shartlarini hisobga olgan holda aniqlangan yakuniy, eng samarali texnik, tashkiliy va moliyaviy-iqtisodiy echimlarini belgilovchi loyihaoldi hujjatidir (3.3.2-jadval)

Investitsiya loyahasining dastlabki texnik-iqtisodiy asoslanishi quyidagi vakolatli ekspertiza organlarida belgilangan tartibda ekspertizadan o'tadi (3.3.1-jadval).

2-jadval

Vakolatli ekspertiza organlari

Vakolatli ekspertiza organlari	Xulosa natijasi (tavsiya etildi rad etildi)
Iqtisodiyot vazirligi	
Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi	
"Davarxitektqurilish" qo'mitasi	
Moliya vazirligi	
Vakolatli bank (banklar)	

**Investitsiya loyihasini texnik-iqtisodiy asoslash (TIA)ning
namunaviy tarkibi**

№	Mazmuni
1	Loyiha maqsadi (rezyume).
2	Loyiha buyurtmachisi.
3	Loyiha strategiyasi (loyihani yaratish tarixi va shart-sharoitlari).
4	Marketing tahlili (bozorni o'rganish, marketing kontseptsiyasi).
5	Moddiy resurslar.
6	Ob'ektning joylashgan joyi.
7	Loyihalashtirish va texnologiya.
8	Ishlab chiqarishni tashkil etish va qo'shimcha xarajatlar.
9	Mehnat resurslari.
10	Loyihani amalga oshirish sxemalari.
11	Loyihani amalga oshirish variantlarini moliyaviy baholash.
12	Xulosalar (Loyihaning asosiy afzalliklari va kamchiliklari, qabul qilingan variantning muqobil variantlardan afzalliklari, noaniqlik tavakkalchiliklari va jihatlari, loyihani amalga oshirish imkoniyatini baholash).
13	Milliy va xorijiy valyutada (xarajatlar alohida aks ettirilgan holda) moliyaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlar aks ettirilishi kerak, ularning sxema ko'rinishlari mavjud bo'lishi kerak.
14	Tasdiqlovchi hujjatlar nusxalari, shu jumladan quyidagilar mavjud bo'lishi kerak: -yuridik hujjatlar; -kontrakt hujjatlari; -smeta hujjatlari va moliyaviy hujjatlar; -ekspert hujjatlari va boshqa hujjatlar; -tayyor mahsulotni sotish va xom ashyo, materiallar xarid qilish marketing tadqiqotlari bo'yicha hujjatlar.

5. Investitsion loyihalarni iqtisodiy samaradorligini baxolash usullari

Iqtisodiy samaradorlik - investitsiya uchun qo'yilgan kapitaldan foydalanilganligi uchun olingan foyda, daromad tushunilsa, ijtimoiy-iqtisodiy samara esa investitsiyani ishlatishdan olingan foydadan tashqari, kishilarning hayoti yaxshilanishi, tabiatni saqlash, ilmiy texnikaviy taraqqiyotning rivojlanishi ham tushuniladi.

Investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini baxolashda «iqtisodiy samara» va «iqtisodiy samaradorlik» atamalariga e'tibor berish lozimdir.

Iqtisodiy samara - qo'yilgan kapitalning investitsiyalash natijasida olingan natijasi bo'lsa, iqtisodiy samaradorlik esa olingan iqtisodiy samara eki investitsiya natijasida olingan foyda bilan investitsiya miqdori o'rtasidagi munosabatni bildiradi.

Iqtisodiy samara bu qo'yilma hisobiga olingan daromaddan qo'yilgan kapital summasi ayirilib topiladi va quyidagicha hisoblanadi:

$$\Theta = D - K \quad (10.2.1.)$$

bu erda:

E - iqtisodiy samara;

D - qo'yilgan kapitaldan daromad;

K - qo'yilgan kapital summasi.

Iqtisodiy samaradorlik qo'yilgan investitsiyadan olingan foyda, daromadni qo'yilgan kapital summasiga bo'lish orqali topiladi:

$$\Theta_1 = \frac{If}{K} \quad (10.2.2.)$$

bu erda:

E_1 - iqtisodiy samaradorlik;

If - investitsiyadan foyda;

K - qo'yilgan kapital.

Mamalakat iqtisodiyoti miqyosida investitsiyaning iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichi mamalaktda yaratilgan yalpi milliy mahsulot miqdorini mamalakt miqyosida kiritilgan investitsiya miqdoriga bo'lish orqali topiladi.

$$\Theta = \frac{YaMM}{K} \quad (10.2.3)$$

bu erda:

E - iqtisodiy samaradorlik;

$YaMM$ - yalpi milliy daromad;

K - $YaMM$ ni yaratish uchun qo'yilgan kapitalning summasi.

Iqtisodiy samara vaqt funktsiyasi hisoblanib, boshlanishida u salbiy ko'rinishda bo'ladi, chunki qo'yilgan kapitaldan hali daromad olinmagan bo'ladi. Vakt utishi bilan kapital kaytimi bulgan sari daromad orta boradi va bu ijobiy natijaga erishiladi, ya'ni qo'yilgan kapitaldan olingan daromad vakt o'tgan sari qo'yilgan kapital miqdoridan orta boradi.

Qo'yilgan kapitaldan olingan daromad vakt utgan sari qo'yilgan kapitalga tenglashadi. Bu davr investitsiyani koplash davri deb ataladi. Bu ko'rsatkich iqtisodning ishlab chikarish soxasiga qo'yilgan kapital qo'yilmaning samaradorligini kursatadi. Investitsiyani koplash davri kichik biznes soxasida 2-3 yil, uzoq muddatli qo'yilmalar esa 10-15 yilgacha davom etadi. Kapital qo'yilmalarni qoplash davrining normativlari degan tushuncha mavjud bulib, bu iqtisodiyot tarmoqlarida qo'yilgan

kapital qo'yilmalarning qoplash davrining o'rtacha miqdori deb tushuniladi. O'rta hisobda investitsiyani qoplash davri qilib iqtisodiyotda 6-8 yil deb qabul qilingan.

Investitsiyaning milliy daromaddagi hissasi investitsiya normasi deb ataladi. Bu quyidagi formula asosida xisoblanadi;

$$\text{ЯИИ} = \frac{\text{ЯИС}}{\text{ЯММ}} \times 100\% \quad (10.2.4.)$$

bu erda:

YaIN- yalpi investitsiya normasi;

YaIS- yalpi investitsiya summasi;

YaMM- yalpi milliy daromad.

Investitsiyaviy loyihaning (IL) tijorat (moliyaviy) samaradorligi—bu, ushbu IL-ni yuzaga keltiruvchi loyihani, uning ishtirokchilari maqsadlari va manfaatlariga muvofiqqligini aks ettiruvchi kategoriyadir.

Samaradorlik quyidagicha bo'lishi mumkin:

- loyihaning umumiy samaradorligi;
- loyihadagi ishtirok samaradorligi.

Loyihaning umumiy samaradorligi ishtirokchilar uchun ularning manfaatdorligini aniqlash va moliyalashtirish manbalarini izlash maqsadida baholanadi. Samaradorlikning ushbu turi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- loyihaning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi;
- loyihaning tijorat samaradorligi.

Ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari IL amalga oshirilishining ijtimoiy-iqtisodiy natijalarini hisobga oladi.

Tijorat samaradorligi ko'rsatkichlari esa, ushbu loyihani amalga oshirayotgan ishtirokchi uchun moliyaviy natijalarni hisobga oladi. Bunda ushbu ishtirokchi loyihani amalga oshirish uchun lozim bo'lgan barcha xarajatlarni ko'tarishi va loyiha natijalaridan to'la foydalanishi ko'zda tutiladi.

Umuman olganda, loyiha samaradorligi ko'rsatkichlari texnik, texnologik va tashkiliy loyiha qarorlarini iqtisodiy nuqtai- nazardan tavsiflaydi.

Loyihadagi ishtirok samaradorligi IL-ni amalga oshirilishi va barcha ishtirokchilar manfaatdorligini aniqlash maqsadida aniqlanadi.

Loyihadagi ishtirok samaradorligi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- korxonaning loyihadagi ishtiroki samaradorligi (ishtirokchi-korxonalar uchun IL samaradorligi);
- korxonada aksiyalariga investitsiyalar qo'yish samaradorligi (ishtirokchi-aksiyadorlik korxonalar aksiyadorlari uchun IL samaradorligi);

- iqtisodiyotning ayrim tarmoqlari, moliya-sanoat guruhlari, uyushmalar va xolding tuzilmalari uchun – tarmoq samaradorligi;

- IL-ning byudjet samaradorligi (barcha darajadagi byudjetlar xarajat va daromadlari nuqtai-nazaridan, loyihada davlat ishtiroki samaradorligi).

IL samaradorligini baholash ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda umuman loyihaning samaradorlik ko'rsatkichlari hisoblanadi. Ushbu bosqichning maqsadi – loyihaviy qarorlarning umumlashtirilgan tarzda iqtisodiy baholash va investor izlash uchun zarur bo'lgan qulay sharoitlarni yaratishdir. Lokal loyihalarga nisbatan faqatgina ularning tijorat samaradorligi baholanadi, va u qulay bo'lgan taqdirdagina, baholashning ikkinchi bosqichiga o'tish tavsiya qilinadi.

Baholashning ikkinchi bosqichi, moliyalashtirish sxemasi ishlab chiqilgandan keyingina amalga oshiriladi. Ushbu bosqichda ishtirokchilar tarkibi, ularning har birini moliyaviy ishtiroki va samaradorligi aniqlanadi. (Cheto'rkina E.M. *Metodo' finansovo'x i kommercheskix raschyotov.* - M.: 1995.)

Sof diskontlangan daromad (SDD) va daromadlilikning ichki me'yorini (DIM)ni hisoblash uchun investitsiyalardan olinadigan daromadni bilish lozim. Bu daromadni topish uchun esa, mahsulot (xizmat) narxini yoki boshqacha qilib aytganda investitsiyaviy qo'yilmalar natijalarining qiymat bahosini bilish lozim. Bundan kelib chiqqan holda, natijaning qiymat bahosi bo'lmagan taqdirda, SDD va DIM ko'rsatkichlari yordamida loyihaning absolyut samaradorligini aniqlab bo'lmaydi, degan xulosaga kelish mumkin. Ammo, masala bunday qo'yilganda ham, SDD va DIM ko'rsatkichlarini hisoblash mumkin. Gap shundaki, bunda ikki xil variant ko'rib chiqiladi: birinchi (loyiha) va ikkinchi (nollik muqobil) variantlar. Bunday yondashuvda daromad ob'ektni ekspluatatsiya qilish xarajatlarini tejash bilan almashtiriladi, nollik variant bo'yicha investitsiyaviy qo'yilmalar esa, nolga tenglashtiriladi. Nollik variant bo'yicha qo'yilmalar haqiqatdan ham nolga teng bo'lgandagina bunday yondashuv to'g'ri bo'ladi. Nollik variantdagi masala echimini ko'rib chiqaylik. Taqqoslama samaradorlik ko'rsatkichidan foydalanamiz:

$$C_T = \frac{T_1 - T_2}{K_2 - K_1} \quad (10.2.5)$$

bu erda: T_1 va T_2 – taqqoslanayotgan variantlar bo'yicha yillik mahsulot tannarxi.

$K_1=0$ ekan, unda taqqoslama samaradorlik ko'rsatkichi E_s absolyut samaradorlik ko'rsatkichiga aylanadi va uni rentabellik (R) orqali belgilash mumkin, ya'ni:

$$R = \frac{X_1 - T_2}{K_2} \quad (10.2.6)$$

Haqiqatdan ham, $K_1 > 0$ bo'lsa birinchi variant bo'yicha amortizatsiya ham nolga teng, T_1 esa, X_1 ga teng bo'ladi ($T_1 < X_1$). (X -xarajatlar).

Shunday qilib, $(X_1 - T_2)$ yillik tejashga olib kelayotgan K (K_2 , $K_1 > 0$ da) kapital qo'yilmalari amalga oshirilmoqda. Kapital qo'yilmalar samaralimi yoki yo'qmi degan savolga quyidagi ko'rsatkich yordamida javob berish mumkin:

$$X_1 - T_2 > CK \text{ yoki } X_1 - T_2 - CK > 0 \quad (10.2.7.)$$

Haqiqatdan ham, agarda rentabellik kattaligini S bilan taqqoslansa, unda K_2 samaradorligining sharti bo'lib $R = \frac{(X_1 - T_2)}{K_2} > E$ xizmat qiladi.

Agarda ob'ektning xizmat muddati (T) dagi joriy xarajatlar tejimini hisobga olsak, unda loyiha samaradorligi quyidagi tengsizlik bilan aniqlanadi:

$$\frac{(1+C)^T - 1}{(1+C)^T \cdot C} \cdot (X_1 - X_2) - K > 0$$

Ob'ekt xizmat ko'rsatish muddatidagi SDD: $CDD^T = \frac{(1+C)^T - 1}{(1+C)^T \cdot C} \cdot (X_1 - X_2) - K$

Kapital qo'yilmalar samaradorligini aniqlash uchun o'rtacha yillik sof daromad (annuitet) dan ham foydalanish mumkin. Annuitet yillik tejam kattaligidan kichik bo'lmasa, kapital qo'yilmalar varianti samarali hisoblanadi.

$$(X_1 - X_2) - K > K \frac{C(1+C)^T}{(1+E)^T - 1} \quad (10.2.8.)$$

Loyiha samaradorligi darajasini esa, DIM ko'rsatkichi yordamida aniqlash mumkin. $SDD^T > 0$ dagi daromadlilik – bu DIMdir.

Pul oqimi unsurlarining har xil vaqtda paydo bo'lishi munosabati bilan ularni o'zaro taqqoslash muammosi tug'iladi. Chunki, har xil vaqtda olingan bir xil pul summalarini teng qiymatli deb bo'lmaydi. Biznesning “oltin” qoidasiga muvofiq: bugungi pullar ertaga olinadigan pullardan qimmatliroqdir.

Moliyaviy tahlillarda vaqt omilini hisobga olishga bo'lgan turli yondashuvlar qo'llaniladi. Eng tarqalgan uslub bu kelajakdagi ne'matlardan hozirgisi afzalliroq ekanligining nisbiy darajasini aks ettiruvchi va taqqoslovchi funktsiya uslubidir. Amaliyotda, ko'p hollarda ushbu maqsad bilan murakkab foizlar ko'rinishidagi funktsiya qo'llaniladi. Bunday yondashuvda pullarning joriy va kelajakdagi qiymatlari murakkab foiz formulasi bilan o'zaro bog'langan:

$$S_n = S_0 - (1+r)^n \quad (10.2.9.)$$

bu erda:

S_n – pul mablag'larining joriy summasi;

S_0 – n ta bir xil vaqt oraliqlaridan keyingi pul mablag'lari summa (pullarning qo'shilgan summasi);

r – bir vaqt oralig'idagi daromadlilik stavkasi (foiz stavkasi).

Buning ma'nosi shundaki, agarda r yillik daromadlilik stavkasiga ega bo'lgan ishga S_0 so'm pul qo'yilsa, unda n-yildan so'ng biz S_n so'm pulga egalik qilishimiz

mumkin bo'ladi. Va aksincha, joriy vaqtga keltirilgan, S_n kelajakdagi pul summasining real qiymati, quyidagi formula bo'yicha baholanadi:

$$S_o = S_n \cdot dm_n \quad (10.2.10.)$$

bu erda:

$d m_n$ –diskont ko'paytiruvchisi;

r -stavkasi bo'yicha, n davriga tegishli bo'lgan diskont ko'paytiruvchi quyidagi tarzda aniqlanadi:

$$dm_n = 1/(1+r)^n \quad (10.2.11.)$$

Demak, kelajakdagi daromadlarni joriy vaqt davriga olib kelish jarayoni diskontlash deyiladi, ya'ni, bugungi olingan bir so'm, bir yildan so'ng olinadigan bir so'mdan yanada yuqoriroq baholanishini aks ettiradi. Buning sababi faqatgina inflyatsiya emas, balki daromadlarni ko'paytirishning turli imkoniyatlari mavjudligi va ulardan voz kechish kelajakdagi muayyan pul summasini yo'qotish bilan tengdir. Diskont me'yori tanlash investitsiyaviy tahlilning murakkab muammosidir. Bozor iqtisodiyoti sharoitlarida diskont me'yori birinchi navbatda korxonalar pul resurslarini ishlatish bo'yicha alternativ investitsiyaviy imkoniyatlarni aks ettirishi lozim.

Diskontlash operatsiyasi investitsiyaviy loyihalar samaradorligini baholashda keng qo'llaniladi, chunki u vaqtning turli davrlariga tegishli daromad va xarajatlarni taqqoslash imkonini beradi.

6. Investitsion loyihalarni baholash muammolari

Hozirda Uzbekiston Respublikasi hududida ishlab turgan chet ellik tashkilotlar vakolatxonalarining biznesga texnikaviy yordam berish va qo'llab-quvvatlash salohiyatidan tutilib foydalanish imkoniyatlari mavjud. Masalan, nemis iqtisodiyoti vakolatxonasida zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari, uskunalar ishlab chikaradigan firmalar rekvizitlari buyicha axborotlar olish mumkin. Bundan tashqari, katta ekspertlar jamiyati marketing sohasi, iqtisodiyotning turli tarmoqlaridagi ishlab chiqarish menejmenti buyicha nemis mutaxassislarining bepul maslahatlarini tashkil etadi. GTZ, ICE, TIKA, JICA va xokazolardagi xuddi shunga uxshash mutaxassislarning moliyaviy va tashkiliy yordamlaridan foydalangan holda chet elda eksport mahsulotini reklama qilish va olg'a siljitish buyicha ko'rgazmalar, shuningdek o'quv seminarlari tashkil etish mumkin.

Hozir O'zbekistonda moliya bozori etarlicha rivojlanmaganligi sababli, loyihaviy moliyalash ko'pchilik hollarda bank kreditlashi shaklida amalga oshirilmokda. Bunda jahonda keng yoyilgan boshqa usullar - qimmatli qog'ozlar chiqarish (o'z kapitali), investitsiya fondlari, bank konsortsiumlari, nafaqa jamg'armalari, lizing kompaniyalari va boshqalardan etarlicha foydalanilmayapti. Qator afzalliklarga, shu jumladan, soliq sohasida imtiyozlarga ega bo'lgan lizing investtsiya loyihalarini moliyalashning keng tarqalgan usullaridan biridir, lekin u hali etarlicha rivojlangani yo'q. O'zbekistonda loyihaviy moliyalash korxonalarining, ayniqsa, kichik biznes korxonalarining o'z mablag'lari etishmasligi, shuningdek tijorat banklari beradigan

kreditning narxi amalda barcha turdagi mahsulotlar ishlab chiqarishdagi uning moliyaviy samarasidan yuqoriroq ekanligi tufayli muammolar paydo bo'lmoqda. Hozirgi paytda investitsiya loyihasi qarz mablag'lari qaytarilishining o'rtacha muddati 5-8 yildir. Eksportga yo'naltirilgan loyihalar ustuvor deb topilganligi sababli, loyihalarning katta qismi raqobatbardosh mahsulotlar chiqarish imkonini beradigan zamonaviy yuqori unumli texnologiyalar va uskunalarni joriy etish yo'li bilan amalga oshirilmokda. O'zbekistonda yangi loyihalarni amalga oshirish uchun asosan tijorat banklarining kreditlari jalb etilmokda. Bunda uskunaning pirovard qiymati uskunaning hisoblab chiqilgan narxi (etkazib berish va montaj qilishni ham hisobga olgan holda), kredit liniyalari eksport sug'urta mukofotining qiymati, kredit uchun to'lanadigan foizlar, mahsulot etkazib beruvchi firmalar xizmatlarining qiymati, investitsiya davridagi foizlar va bank komissiyalari, shuningdek uskunalarni sug'urtalash qiymatidan tarkib topadi.

Loyihani baholashda ushbu loyihani taklif etuvchi kompaniyaning moliyaviy-iqtisodiy tahlili zaruriy komponent bo'ladi. Kompaniyaning layoqati va barqarorligiga ishonch hosil qilgandan keyingina loyihaning o'zini tahlil qilish va uning moliyalash to'g'risida qaror qabul qilish mumkin bo'ladi.

Investitsiya kiritish asosida kelajakda foyda olish ko'zda tutiladi. Buning uchun albatta, puxta o'ylab ish tutish lozim. Dastlab investitsiya kiritish loyihasi tuzib olinishi shart. Har qanday loyiha tuzish asosida albatta, bir qancha fikrlar majmuasi, nazariy yoki amaliy tadqiqotlar asosida malakali konstruktorlarni yangi mahsulot va texnologiyalarni yaratishga undaydi. Bunday fikrlarni albatta, mutaxassislar, olimlar va malakali ishchi xizmatchilar bildirishadi. Fikrlar marketing tadqiqotlarida unumli samara berishi mumkin. Shulardan real fikrlarga ko'prok e'tibor berish lozimki, bu fikrlar quyidagi ko'rsatkichlar bilan baholanadi:

- ishlab chiqarilayotgan mahsulotning raqobatbardoshligi;
- foydaning o'sish darajasi;
- mahsulot hajmining ortishi;
- mahsulotni boshqa bozorlarga chiqish imkoniyati;
- mahsulotni turib qolishini kamayishi;
- foydalanilayotgan kapitalning samaradorligi;
- firma imidjining o'sishi.

Bundan ko'rinadiki, har qanday firma yoki korxonaning samaradorligini yuqoridagi faktorlar yordamida aniqlash mumkin. Har qanday loyihalar ma'lum bir muddatga tuzilib, vaqt o'tishi bilan o'z samarasini yo'qotadi. Investitsiya loyihalarini baholashda yana bir doimiy asosiy o'rinda turadigan vaqtilik omili mavjuddir. Bu omil investitsiya jarayonining lokomotivi bo'lib hisoblanadi.

Shuni alohida ta'kidlash mumkinki, investitsiyalashtirish va uni moliyalashtirish investorning talabiga muvofik o'zgarib turishi mumkin.

Investitsiyalashtirishdan oldingi o'rganish jarayonini quyidagilarga ajratiladi:

- imkoniyatlarni o'rganib chiqish;
- tayyorlov yoki loyihalashtirishdan oldingi izlanish;
- iqtisodiy-texnik izlanish.

Investitsiyaviy izlanishning oraliq farq darajalari doim shartli belgilanadi. Investitsiyalashtirishdan oldingi kuzatish ishlarini olib borish uchun kapital qo'yilmaning umumiy qiymatidan 0,8%-5% gacha ajratiladi. Investitsiyalashdan oldingi bosqichni muddatini aniq belgilash juda murakkab bo'lib bu loyihalashtirishga bog'lik bo'ladi.

Loyihalarni investitsiyalash jarayoni davomida korxonalar aktivlari ya'ni, o'z mablag'lari shakllanib boradi. Shu bilan birga boshqa korxonalar bilan mahsulotlar etkazib berish bo'yicha shartnomalar tuzilib boradi, ishchi xizmatchilarni ishga qabul qilish jarayoni boshlab yuboriladi

Investitsiyadan foydalanish jarayonida loyihaga quyilgan investitsiyadan kelgan samaradorlik belgilanadi.

Bu jarayonda quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

- ishlab chiqarilgan mahsulotni sertifikatsiyalash;
- broker va diller aloqalarini tashkil qilish;
- loyihani iqtisodiy ko'rsatkichlari monitoringini o'tkazish.

Har qanday investitsiyani loyihalashtirish ma'lum bir darajadagi bilim va ko'nikmalarni talab etadi. Shu o'rinda aytish joizki, har qanday investitsion loyihani samaradorligini aniqlash uchun bu loyihani qanday fikr asosida tuzilganiga, uning muddatiga, investitsiya miqdoriga va inflyatsiyaning darajasiga e'tiborni qaratish lozim. Bu bilan biz investitsiya jarayonida uchraydigan bir qancha muammolarni oldini olgan bo'lamiz.

Biznes reja

Kredit oluvchi haqida qisqacha ma'lumot

- Kredit oluvchi "Magic" reklama agentligi
- Manzil: Samarqand shahri
- Huquqiy maqomi hususiy firma
- Asosiy ishlab chiqarish faoliyati: Reklama mahsulotlari tayyorlash.
- Olinadigan kredit miqdori: 100 000 000
- Kreditdan foydalanish muddati: 12 oy
- Kredit foiz stavkasi 16%
- Kredit taminoti: Malibu avto mashinasi

Loyihaning mazmuni va maqsadi

- Loyiha mazmuniga ko'ra kichik bizes va xususiy tadbirkorlikning kichik bir ko'rinishi bo'lgan tadbirkorlik turi orqali iqtidorli yoshlarni ish bilan taminlash
 - Tayyorlanuvchi maxsulot hozirgikunda mintaqaviy ehtiyoj manbai hisoblanishi ushbu tadbirkorlik turini yaratishga ehtioj borligini bildirmoqda.
 - Loyiha maqsadi reklama turlaridagi estetik madaniyatni oshirish

Xizmatchi hodimlar va ishchilar ish haqqi

	Lavozimi	Ishchilar soni	1 oylik ish haqi	1 yillik ish haqi
	Boshliq	1	400 000	8 400 000
	Kompyuter dizayner	3	1 200 000	14 400 000
	Dastgoh ishchilari	3	1 500 000	18 000 000
	Ish haqidan ajratma 20%			8 160 000
	Jami:			48 960 000

Bunda dastgohlar sotib olish uchun quyidagi amalga oshiriladi Kredit summasi hom ashyo materiallari va dastgohlar sotib olish uchun sarflanadi

Dastgoh nomi	Bir donasi	Soni	Summasi
Plotter	9 000 000	1	9 000 000
Kesuvchi dastgoh	12 000 000	5	12 000 000
Kompyuterlar	5 000 000	5	25 000 000
Jami:			46 000 000

- Marketing tadbirkor xizmat ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan barcha savollarga javob olish imkonini beradi. Marketing faoliyatini tashkil etishda quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi;

- Istemolchilarni o'rganish;
- Mahsulotni o'rganish

Iste'molchilarni o'rganish

- Ushbu tahlil doirasida aniq bozordagi istemolchilarning haraktatlari hamda ularni sabablari o'rganiladi. Tadbirkor tomonidan ko'rsatilgan mahsulotlarkishilarning ehtiyojini ular avval nima bilan shug'ullanganini. Iste'molchilar talablariga mos bo'lgan mahsulotlarni ko'rsatish yoki mahsulotlarni shu talablarga moslashtirishdan iborat bo'ladi. Marketing rejasi

Maxsulot ishlab chiqarish hajmi

Maxsulot turi	1 kunda (m ²)	1 oyda 25kun (m ²)	6 oyda	12 oyda
Banner maxsulotlari	25	625	3750	7500
Arakal	20	500	3000	6000
Hajmli yozuvlar	5	125	750	1500
Jami:	50	1250	7500	15000

Xarajatlarni turkumlash

Ishlab chiqarish davrida quyidagi xarajatlar amalga oshiriladi

Xarajatlar turlari	1 oyda sumda	6 oyda sumda
Amortizatsiya xarajatlari	300 000	1 800 000
Transport harajatlari	300 000	1 800 000
Ehtiyot qisimlari	100 000	600 000
Sotish va sotib olish harajatlari	100 000	600 000
Jami:		4 800 000

Bundan tashqari korxonaning hom ashyo harajatlari

Harajatlar turi	O'lchov birligi	Miqdori	Narxi	Sum o'rtacha
Banner	M	1	10 000	10 000
Arakal	M	1	15 000	15 000
Plastik	M	1	20 000	20 000
Kraska	L	1	5000	5000
Jami				50 000

Yuqoriladan kelib chiqib ketadigan harajatlarni hisoblaymiz

Maxsulot turi	1m ² tayyor maxsulot uchun ketgan xarajat	1 oylik ishlab chiqarish m ²	Bir oylik xarajat	6 oylik xarajat
Banner	15 000	625	9 375 000	56 250 000

Arakal	20 000	500	10 000 000	60 000 000
3d yozuv	30 000	125	3 750 000	22 500 000
Jami				138 750 000

6 oylik yalpi tushum

	Maxsulot turi	1 m ² tayyor maxsulot turi	1 oylik ishlab chiqarish	1 oylik summasi	6 oylik summasi
	Banner	20 000	625	12 500 000	75 000 000
	Arakal	25 000	500	12 500 000	75 000 000
	3d yozuv	35 000	125	4 375 000	26 250 000
	Jami				176 250 000

Biznes reja so'ngida biz kredit summasi 2 yil davomida pul oqimlari harakati bilan tanishamiz.

Sof foyda hamda kredit va uning foizlarini kengatirish

Rejalashtirilayotgan loyiha bo'yicha daromadlar va harajatlarni ko'rib chiqdik. Endi ushbu loyiha bo'yicha sof foyda hisobini ko'rib o'taylik.

Loyiha davomida	6 oylik	1 yillik
Yalpi tushum	176 250 000	352 500 000
Doimiy harajatlar	4 800 000	
Ish haqi	24 480 000	48 960 000
Ko'zda tutilmagan harajatlar	8 812 500	17 625 000
Foyda	138 157 500	276 315 000
Foyda solig'I (7.5%)	10 361 815,5	207 236 31
Sof foyda:	127 795 184,5	255 591 369

Kredit va uni qaytarish

Sana	Kredit miqdori	Asosiy qarz	Foiz to'lovi 16%	Jami to'lov
1-oy	100 000 000	8 333 333	1 333 333	9 666 666
2-oy	91 666 667	8 333 333	1 333 333	9 666 666
3-oy	83 333 334	8 333 333	1 333 333	9 666 666
4-oy	75 000 001	8 333 333	1 333 333	9 666 666
5-oy	66 666 668	8 333 333	1 333 333	9 666 666
6-oy	58 333 335	8 333 333	1 333 333	9 666 666
7-oy	50 000 002	8 333 333	1 333 333	9 666 666
8-oy	41 666 669	8 333 333	1 333 333	9 666 666
9-oy	33 333 336	8 333 333	1 333 333	9 666 666
10-oy	25 000 003	8 333 333	1 333 333	9 666 666
11-oy	16 666 670	8 333 333	1 333 333	9 666 666
12-oy	8 333 337	8 333 333	1 333 333	9 666 666
13-oy	0	0	0	0

Yuqoridagi jadvallardan ko'rinib turibdiki 100 000 000 so'm miqdoridagi kreditning 16% 12 oyga 116 000 000 so'm pul miqdori qaytarilishi ta'minlanadi va tadbirkor foyda ko'rishga ham erishadi.

Xulosa

- Biznes rejamizda reklama agentligi o'rganib chiqildi. Kredit olish uchun tulishi kerak bo'lgan jadvallar va hisob kitob ishlari olib borildi. 2016-yil aprel-may oylari valyuta kurslari va eng kam ishhaqqiga ko'ra pul taqsimlanishi amalga oshirildi.
- Reklama agentligi ilk bir yillik faoliyati mobaynida olingan kredit miqdorini qatarish va faoliyatini rivojlantirish uchun jamg'arma jamg'arishga ham erishadi. O'ylaymizki biznes reja samara keltiradi.

Xorijiy investitsiya fanidan test savollari.

1. O'zbekiston Respublikasida qachon investitsiya xususida qonuniy hujjatlar qabul qilindi ?

- A) 1990 y.
- B) 1995 y.
- S) 1991 y.
- D) 2000 y.

2. Mamlakatimizda 2015 yilda xorijiy investitsiyalar ishtirokida nechta yangi korxonalar barpo etildi ?

- A) 700 dan ortiq
- B) 500 dan ortiq
- S) 356 dan ortiq.
- D) 150 dan ortiq

3. 2015 yilda O'zbekiston iqtisodiyotiga kiritilgan investitsiyalarning umumiy hajmi qancha foizga oshdi va qancha miqdordagi mablag'ni tashkil etdi ?

- A) 10 foiz, 1,5 mlrd.doll.
- B) 21 foiz, 15,8 mlrd.doll.
- S) 30 foiz, 5,5 mlrd.doll.
- D) 20 foiz, 3,3 mlrd.doll.

4. 2015 yilda mamlakatimizga jalb etilgan xorijiy investitsiyalar hajmi qancha foizga ortib, qancha miqdordagi mablag'ni tashkil etdi ?

- A) 58 foiz, 1 mlrd.doll.
- B) 61 foiz, 15,800 mln.doll.
- S) 30 foiz, 650 mln.doll.
- D) 62 foiz, 1,3 mlrd.doll.

5. Moliyaviy investitsiyalar tarkibiga qaysilar kiradi ?

- A) sertifikatlar, aksiyalar, obligatsiyalar
 B) asosiy ishlab chiqarish fondlarining aktiv va passiv qismlari
 S) aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar
 D) A va V
6. Moddiy investitsiyalar tarkibiga qaysilar kiradi ?
 A) sertifikatlar, aksiyalar, obligatsiyalar
 B) banklardagi sertifikatlar
 S) asosiy fondlar, ya'ni binolar, asbob-uskunalar, inshootlar
 D) mahalliy va xorijiy mamlakatlarning pul birliklari
7. Investitsiyaga ketgan harajatning miqdori qaysi omillarga bog'liq ?
 A) sof foydaning kutilayotgan me'yori va foiz stavkasi yoki tadbirkor real kapitalni sotib olishga zarur bo'lgan pulga
 B) banklardagi sertifikatlar, aksiyalar, obligatsiyalar, veksellar va boshqa qimmatli qog'ozlar
 S) mahalliy hamda xorijiy mamlakatlarning pul birliklari va tenglashtirilgan omonatlar, depozit boyliklar
 D) B va V
8. Investitsiya faoliyatini amalga oshirishni muhim shartlaridan biri?
 A) foiz hisobida qisqa muddatga mablag' berishdir
 B) texnika va texnologiyani ijaraga berishdir
 S) qarzga kapital berishdir
 D) muomalada bo'lgan pul birligini qadrsizlanishga olib kelishdir
9. Bir davlatdan boshqa davlatga daromad olish uchun yunaltirilgan har qanday shakldagi mulk nima deb ataladi ?
 A) shaxsiy mulk
 B) xorijiy investitsiya
 S) xususiy mulk
 D) to'g'ri javob yo'q
10. Xorijiy investitsiyalar – bu ?
 A) chet el investorlari tomonidan yuqori darajada daromad olish
 B) yangi korxonalar qurilishiga ketgan harajatlardir
 S) yangi kapitalni barpo etishga ketgan harajatlardir
 D) A, B, V
11. Har qanday iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi va uning taraqqiyotini ta'minlovchi kuch ?
 A) xorijiy investitsiyalar
 B) investitsiyalar
 S) A, B, V
 D) A

12. Hozirgi kunda respublikamiz tashqi savdo aylanmasining qancha qismi xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar hissasiga to'g'ri kelmoqda ?

- A) uchdan bir qismi
- B) uchdan ikki qismi
- S) to'rtidan bir qismi
- D) V

13. 2016 yilda respublikamiz asosiy ishlab chiqarish tarmoqlariga kiritiladigan investitsiyalar miqdorini qancha foizga oshirishga erishish vazifasi belgilab berildi ?

- A) 25 foizga
- B) 15 foizga
- S) 25 foizga
- D) to'g'ri javob yo'q

14. Xorijiy investitsiyalarning turlari ?

- A) kapital, innovatsiya va ijtimoiy investitsiya.
- B) ichki va tashqi investitsiyalar
- S) bevosita va portfel investitsiyalar
- D) A va V

15. Investitsiya kiritilgan davriga qarab qancha muddatli bo'ladi?

- A) uzoq muddatli
- B) qisqa muddatli
- S) qisqa va uzoq muddatli
- D) cheksiz

16. Xorijiy investitsiyalar mablag' qo'yish ob'ektiga ko'ra ?

- A) moddiy
- B) moddiy, nomoddiy va moliyaviy
- S) moliyaviy
- D) hamma javob to'g'ri

17. Xorijiy investitsiyalar qayta ishlab chiqarish shakllariga ko'ra

- A) yangi loyiha bo'yicha ishlash
- B) korxonani qayta tiklash
- S) texnik qayta qurollantirish
- D) to'g'ri javob yo'q

18. Investitsiya bilan ta'minlashda ishtirok etishning xususiyatiga ko'ra ?

- A) vakolatli
- B) to'g'ridan to'g'ri
- S) bilvosita va bevosita
- D) hamma javob to'g'ri

19. Xorijiy investitsiyalar qanday shakllarda bo'lishi mumkin ?

- A) shaxsiy
 - B) davlat
 - S) xususiy
 - D) to'g'ri javob yo'q
20. Xozirgi vaktida Uzbekiston Respublikasida investitsiyaning asosiy kislmlari qaysi sohalarda sarflanmoqda?
- A) sog'likni saqlash va maorif
 - B) madaniyat
 - S) qurilish
 - D) sport
21. Investitsiya kirituvchi kim deyiladi ?
- A) bankir
 - B) biznesmen
 - S) investor
 - D) to'g'ri javob yo'q
22. Maqsadiga ko'ra, xorijiy investitsiyalar qanday investitsiyalarga bulinadi ?
- A) bilvosita
 - B) bevosita va portfel
 - S) moliyaviy
 - D) moddiy
23. Bevosita investitsiyalar qanday maqsadga yunaltiriladi ?
- A) Yangi kompaniya tashkil etish
 - B) Bankrot bo'lgan kompaniyalarni xarid qilish
 - S) A, B
 - D) xalqaro munosabat
24. «Chet el investitsiyalari» tug'risida O'zbekiston Respublikasining Qonuni qachon qabul qilingan ?
- A) 1995 yil 19 mart
 - B) 1996 yil 22 may
 - S) 1998 yil 30 aprel
 - D) 2005 yil 10 mart
25. Asosan qaysi sohalar chet el investorlarini o'ziga jalb qilib kelmoqda ?
- A) neft – gaz, transport va aloqa tarmoqlari
 - B) madaniyat va san'at
 - S) sport
 - D) mashinasozlik

26. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Investitsiya shartnomalarini tuzish va amalga oshirish tartibi" to'g'risidagi Nizomi qachon ishlab chiqilgan ?

- A) 1999 yil 5 mart
- B) 2005 yil 2 avgust
- S) 2006 yil 6 aprel
- D) to'g'ri javob keltirilmagan

27. Xorijiy investitsiya shartnomasi kimlar o'rtasida tuziladi?

- A) tadbirkor va biznesmenlar
- B) O'zbekiston Respublikasi Hukumati va Chet el investorlar
- S) xaridor va sotuvchi
- D) hamma javob to'g'ri

28. Xorijiy investitsiya shartnomasi qaysi muassasa orqali tuziladi ?

- A) Investitsiyalar va savdo vazirligi orqali
- B) Savdo va sanoat palatasi
- S) Ichki va tashqi ishlar vazirligi
- D) to'g'ri javob keltirilmagan

29. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2015 -2016 yillarda xususiylashtirish jarayonlarini yanada chuqurlashtirish va xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish chora - tadbirlari to'g'risida" gi qarori qachon e'lon qilindi ?

- A) 2000 yil 15 mart
- B) 2002 yil 28 iyul
- S) 2006 yil 16 may
- D) 2007 yil 20 iyul

30. 2009 yilda mamlakat iqtisodiyotiga kiritiladigan xorijiy va ichki investitsiyalarni hisobga olgan, kapital qo'yilmalarning umumiy hajmi YaIMning necha foizini tashkil qilinishi belgilangan edi?

- A) 25 foizgacha
- B) kamida 25 foizni
- S) kamida 34 foizni
- D) 20 foizdan ortiq

31. Yaqin istiqbolda O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot fondini nizom jamg'armasini qancha miqdorgacha oshirish belgilangan?

- A) 5 mlrd. AQSh dollarigacha
- B) 4 mlrd. AQSh dollarigacha
- S) 10 mlrd. AQSh dollarigacha
- D) 15 mlrd. AQSh dollarigacha

32. 2015 yilda qancha miqdorda xorijiy investitsiyalar o'zlashtirildi?

- A) 2,2 mlrd. AQSh dollari

B) 15,8 mlrd. AQSh dollari

S) 2,0 mlrd. AQSh dollari

D) 1,5 mlrd. AQSh dollari

33. 2008 yilda O'zbekistonga jalb qilingan xorijiy investitsiyalar va kreditlar summasida to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar necha foizni tashkil etdi?

A) 75 protsentni

B) 74 protsentni

S) 50 protsentni

D) 70 protsentni

34. 2009 yilda O'zbekiston iqtisodiyotiga jalb qilingan xorijiy investitsiyalar va kreditlar xajmi qanchani tashkil qildi?

A) 1 mlrd. 800 mln. AQSh dollari

B) 2 mlrd. AQSh dollari

S) 1 mlrd. 900 mln. AQSh dollari

D) 2 mlrd. 500 mln. AQSh dollari

35. O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot fondi tomonidan yirik sanoat va infratuzilma inshootlarini moliyalashtirish va hamkorlikda moliyalashtirish uchun qancha miqdorda kreditlar ajratildi?

A) 1 mlrd. AQSh dollaridan ko'p

B) 550 mln. AQSh dollaridan ko'p

S) 600 mln. AQSh dollaridan ko'p

D) 1,5 mlrd. AQSh dollaridan ko'p

36. Ustuvor loyihalarni amalga oshirish bo'yicha Dastur o'z ichiga nechta investitsion loyiha va qancha miqdorda moliyalashtirishni qamrab oladi?

A) 200 taga yaqin loyiha umumiy summasi 16 mlrd. AQSh. doll. miqdorida

B) 300taga yaqin loyiha umumiy summasi 24 mlrd. AQSh doll. yuqori miqdorda

S) 500taga yaqin loyiha umumiy summasi 40 mlrd. AQSh. doll. miqdorida

D) 400taga yaqin umumiy summasi 32 mlrd. AQSh doll. yuqori miqdorda

37. Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil etish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qaysi farmoni yoki qarori asosida amalga oshirilmoqda?

A) 2008 yil 2 dekabrda PF-4059 sonli;

B) 2007 yil 12 iyuldagi PQ-670 sonli

S) 2007 yil 4 yanvardagi PQ-554 sonli

D) 2008 yil 29 dekabrda PQ-1024 sonli

38. "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zona qaysi xududda tashkil qilinishini aniq ko'rsating?

A) Navoiy shahrining xududida

B) Navoiy tog'-metalurg kombinati xududida

S) Navoiy shahri xalqaro aeroporti xududida

D) Qiziltepa tumani xududida

39. "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonaning faoliyat ko'rsatish muddati necha yilni tashkil etadi?

A) 15 yil

B) 30 yil

S) 20 yil

D) 35 yil

40. "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonada ro'yxatdan o'tgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar qaysi soliq turlaridan vaqtincha ozod qilinganlar?

A) Er va mulk soliqlari, obodonchilik va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i

B) Respublika yo'l jamg'armasi va Respublika maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armasiga majburiy to'lovlardan

S) Daromad solig'i va yagona soliq to'lovidan (kichik korxonalar uchun)

D) Barchasi to'g'ri

41. Mamlakatning investitsion iqlimi - bu?

A) Investitsiyalarni daromadlilikiga va investitsion risklarni darajasiga sezilarli darajada ta'sir etadigan mamlakatdagi investitsion faoliyatning shart-sharoitlarining xuquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy tizimi

B) Mamlakatning xududlarini yalpi investitsion salohiyatini tavsiflovchi ko'rsatgich

S) Mamlakatning oltin zahirasini xajmi

D) Real investitsiyalash ob'ektlari va moliyaviy investitsiyalash instrumentlari bozori

42. Investitsion iqlimning yaxshilanishi – bu?

A) Siyosiy barqarorlik

B) Moliyaviy barqarorlik

S) Iqtisodiy o'sishning shart-sharoitlarini shakllantirish

D) To'g'ri javob yo'q

43. Investitsion salohiyat - bu?

A) Investitsion faoliyatni normal xolda amalga oshirishga turtki bo'ladigan me'yoriy shart-sharoit

B) Mamlakatni, xududni yoki tarmoqni rivojlanishini asosiy makroiqtisodiy sharoitlarini hisobga oladigan miqdoriy tavsif

S) Investitsion faoliyatni amalsha oshirish uchun mo'ljallangan, maqsadli shakllantirilgan real va moliyaviy qo'yilmalarning majmui

D) Investitsion bozorning makroiqtisodiy o'rganish

44. Investitsiyalashning xuquqiy shartlari - bu?

- A) Investitsion siyosatni amalga oshirish uchun ajratilgan pul mablag'lari xajmi
- B) Investitsion faoliyat amalga oshiriladigan qonuniy muhitni shakllantiradigan me'yoriy sharoit
- S) Xududni investitsion salohiyatini tarkibiy qismi bo'lgan ishlab chiqarish omillarini ishlatish tartibi
- D) Soliq imtiyozlari va investitsion risklarni xukumat tomonidan kafolatlash

Glossariy

Aylanma mablag'lar – korxonada mablag'larining bir ishlab chiqarish jarayonida to'liq iste'mol qilinuvchi qismi bo'lib, o'z ichiga xomashyo, material, yoqilg'i, energiya, ehtiyot qismlar kabilarni oladi.

Aholini ijtimoiy muhofaza qilish – bu, biz aholiga davlat tomonidan yashash uchun barcha shart-sharoitlarni yaratishga maqsadli yunaltirilgan kafolatlar tizimidir.

Aholining real daromadlari – narx darajasi o'zgarishini hisobga olib, aholining ixtiyorida bo'lgan daromadga sotib olish mumkin bo'lgan tovar va xizmatlar miqdori, ya'ni, aholining ixtiyorida bo'lgan daromadning xarid quvvati.

Bandlik – mehnatga layoqatli aholining ijtimoiy foydali mehnat bilan mashg'ul bo'lishi; fuqarolarning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan va qonunga zid kelmaydigan, mehnat daromadi beradigan faoliyati.

Bank aktivlari – banklarning asosiy faoliyatini amalga oshirishda foydalanuvchi turli moddiy va moliyaviy resurslar majmui. Ular asosan bank kreditlari, asosiy vositalari, sotib olgan qimmatli qog'ozlari, investitsiyalari, valyuta boyliklari ko'rinishida bo'ladi.

Bank depozitlari – jismoniy va yuridik shaxslarning bank muassasalariga ma'lum muddatga va muddatsiz omonat shaklida qo'yilgan bo'sh pul mablag'lari.

Bank kapitalining etarlilik darajasi – bu jami kapitalning riskka tortilgan aktivlarga nisbati bo'lib, u xalqaro Bazel kelishuviga ko'ra kamida 8% ni tashkil etishi kerak.

Bank tizimining likvidligi – bankning o'z majburiyatlarini vaqtida va so'zsiz bajara olish imkoniyati.

Banklar likvidligi – banklar aktivlarining qisqa muddat ichida pulga aylanish qobiliyati. Likvidlik bank majburiyatlarini bajarish va aktivlar o'sishini moliyalash bilan birgalikda depozitlar va qarz mablag'lari darajasining pasayishini samarali boshqarishni ham bildiradi.

Bankrot – qarzlik nochorlik, tadbirkorning o'z qarz majburiyatlari bo'yicha mablag'i bo'lmaganligi uchun to'lashdan bosh tortishi.

Barqarorlik – narsa va hodisalarga xos muayyanlikni ifodalaydi.

Biznes – inglizcha so'z bo'lib, foyda olishga qaratilgan (ehtiyoj va muhtojlikni qondirish natijasida) tadbirkorlik faoliyatini anglatadi.

Bozor kon'yunkturasi – muayyan vaqt mobaynida tovarlar bozorining holatini tavsiflovchi vaqtinchalik iqtisodiy vaziyat bo'lib, quyidagi belgilar orqali aniqlanadi:

ichki va tashqi savdodagi o'zgarishlar; ishlab chiqarish va qurilish dinamikasi; tovar zaxiralari harakati; narxlar dinamikasi va boshqalar.

Davlat byudjeti – davlat daromadlari va sarflarining moliyaviy rejasi.

Daromad solig'i – fuqarolarni bir yil davomidagi yalpi daromadidan olinadigan majburiy to'lov (soliq).

Daromad solig'i stavkalari – aholi daromadlaridan tabaqalashtirilgan holda olinadigan soliqlarning foizlardagi darajalari.

Defitsit – byudjet xarajatlarining daromadlardan oshib ketishi natijasida vujudga kelgan taqchillik.

Diversifikatsiya – (lotinchadan diversus- har xil va facere-qilmoq, bajarmoq) – ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish, mahsulot va xizmatlarni sotish bozorlarini kengaytirish maqsadida tarmoq va korxonalar faoliyat sohalarini kengaytirish, mahsulot va xizmatlar assortimentlarini ko'paytirish.

Divident – aksioner jamiyati sof foydasining bir qismi, aksionerlarga daromadlar naqd pul yoki aksiyalar bilan to'lanadi.

Jahon banki – 1944 yilda Xalqaro valyuta jamg'armasi bilan bir vaqtda tuzilgan birinchi davlatlararo investitsiya institutidir. Bank o'zining faoliyatini 1946 yil 25 iyundan boshlagan.

Jahon bozori kon'yunkturasi - jahon tovar bozorlaridagi sotish sharti, ushbu bozorlardagi talab, taklif, narxlar darajasi, ularning o'zgarish tendentsiyalari.

Iqtisodiyotning raqobatbardoshligi – mamlakat iqtisodiyotining xalqaro savdoda ishtirok etish, jahon bozoridagi o'z o'rni va mavqeini saqlab qolish va kengaytira olish, jahon talablariga javob beradigan mahsulotlar ishlab chiqara olish layoqati bo'lib, quyidagilar orqali belgilanadi: mamlakatdagi ishlab chiqarishning texnik-iqtisodiy darajasi, ishlab chiqarish xarajatlari miqdori, ishlab chiqarilayotgan tovarlar sifati, infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi, mutlaq va nisbiy ustunliklarning mavjudligi.

Iqtisodiyotning real sektori – iqtisodiyotning bevosita moddiy ne'matlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq sohasi bo'lib, u o'z ichiga sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, transport, aloqa tarmoqlarini oladi.

Iqtisodiy o'sish – real yalpi ichki mahsulotning umumiy hajmining yoki aholi jon boshiga to'g'ri keladigan real yalpi ichki mahsulotning o'sishi.

Import – mamlakat ichki bozorlarida sotish uchun chet el mollarini, kapitalini va texnologiyasini olib kelish. Import xalqaro mehnat taqsimoti natijasidir. U vaqtni tejashga, xalq xo'jaligi, aholi ehtiyojini qondirish vazifalarini muvaffaqiyat bilan hal qilishga ko'maklashadi.

Investitsion kreditlar – ishlab chiqarishni kengaytirish, texnik va texnologik jihatdan yangilash, modernizatsiyalash va rekonstruktsiya qilish, yangi bino va inshootlarni qurish uchun zarur bo'lgan vositalarni sotib olish maqsadida olingan kreditlar.

Investitsion loyiha dasturi - O'zbekiston respublikasida qabul qilingan qonunchilik andozalariga muvofiq ishlab chiqilgan zaruriy hujjatlarni hisobga olgan holda kapital qo'yilmalar hajmi va amalga oshirish muddatini maqsadga

muvofiqligini asoslovchi va shuningdek investitsiyalarni (biznes reja) amalga oshirish buyicha amaliy faoliyatning dasturidir

Investitsion siyosat – savdo menenjmenti umumiy strategiyasining bir qismi bo'lib, korxonalar rivojlantirish uchun aktivlarni kengaytirishning eng samarali yo'llarini tiklashni nazarda tutadi.

Investitsion soliq krediti – investorga soliq majburiyati bo'yicha soliq qonunchiligiga muvofiq soliq to'lash muddatini o'zgartirish imkoniyati.

Investitsion hamkorlik - xalqaro iqtisodiy munosabatlarning bir ko'rinishi bo'lib, resurslarni ratsional taqsimlash, xalqaro mehnat taqsimotida ishtirok etish natijasidagi ustunliklaridan foydalanish orqali davlat tomonidan iqtisodiyotda nisbatan yuqori natijalarga erishish, texnologik ishlab chiqarish tuzilmasini yangilash kabilarni maqsad qilgan.

Investitsiya – bu iqtisodiy samara (foyda, daromad) olish yoki ijobiy ijtimoiy natijaga erishish uchun sarflanadigan pul mablag'lari, banklarga qo'yilgan omonatlar, paylar, qimmatli qog'ozlar (aktsiya, obligatsiyalar), texnologiyalar, mashinalar asbob-uskunalar, litsenziyalar va samara beradigan boshqa har qanday boyliklardir

Investitsiya dasturi – ishlab chiqarishni rivojlantirish maqsadida mamlakat yoki chet ellarda iqtisodiyotning turli tarmoqlariga uzoq muddatli kapital kiritish uchun ishlab chiqilgan dastur.

Respublika iqtisodiyotini barqaror va tadrijiy rivojlantirishga erishishga, tabiiy, mineral-xom ashyo, moliyaviy, moddiy va mehnat resurslaridan oqilona foydalanish yo'li bilan respublika ayrim tarmoqlari va mintaqalarini tarkibiy o'zgartirishning asosiy ustuvorliklarini va strategik vazifalarini amalga oshirishga yo'naltirilgan bir-biri bilan o'zaro bog'langan chora-tadbirlar kompleksi.

Investitsiya kompleksi - investitsiya faoliyatini ta'minlovchi tashkilotlar, korxonalar va firmalar majmuasi.

Investitsiya muhiti – investitsiyalar jozibadorligi hamda xavf-xatar darajasini belgilab beruvchi ijtimoiy-iqtisodiy, moliyaviy va siyosiy omillar majmui.

Investitsiya faoliyati - investitsiya maqsadlarini amalga oshirish bilan bog'liq faoliyat. Investitsiya kompleksi tashkilotlari orqali amalga oshiriladi.

Investitsiya faoliyati ishtirokchilari - buyurtmachilar, pudratchilar, etkazib beruvchilar, banklar, sug'urta kompaniyalari, loyihalovchilar, vositachilar, ilmiy-maslahat firmalari, o'z mamlakatidagi qonunchilikka ko'ra investitsiyaviy mulk egalari (tasarrufchilari) yoki buyurtmalardan foydalanuvchi sifatida qatnasha oluvchi xorijiy tashkilotlarni kiritish mumkin.

Investorlar - xususiy va qarzga olingan mulkiy va intellektual qiymatlarni sarflash haqida qaror qabul qiluvchi investitsiya faoliyati sub'ektlari. Investorlar obektlar va investitsiya natijalariga egalik qilish, foydalanish va tasarruf qilish huquqiga ega bo'ladi. Investorlar kreditorlar va haridorlar rolini bajarishlari, shuningdek investitsiya faoliyatining boshqa ishtirokchilari funksiyalarini bajarishlari mumkin. Odatda investorlar kapital qo'yilmalar sarflanadigan sohalarni aniqlaydilar, kontrakt va shartnomalarning shartlarini ishlab chiqadilar va investitsiya aktining boshqa tomonlari bilan - kontraktor, hukumat organlari, pirovard mahsulot ishlab chiqaruvchilar va shu mahsulotning iste'molchilari bilan hisob-kitoblarni amalga oshiradilar.

Inqirozga qarshi mo'ljallangan choralar dasturi – O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan 2009-2012 yillarga mo'ljallanib inqirozga qarshi ishlab chiqilgan choralar dasturi bo'lib, mazkur dasturda talabni rag'batlantirishga yo'naltirilgan bir qator moliyaviy imtiyozlar va barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlovchi chora-tadbirlar majmui o'z aksini topgan.

Innovatsion texnologiyalar – iqtisodiyotga yangiliklarni tatbiq etish bosqichlarida qo'llaniluvchi usul va vositalar majmui bo'lib, o'z ichiga joriy etish, trening, konsalting, transfert, audit, injiniring kabi turlarini oladi.

Inflyatsiya – pul muomalasi qonunlarining buzilishi natijasida milliy valyutaning qadrsizlanishi, narxlarning o'sishi.

Inflyatsiya darajasi – ma'lum vaqt ichida (oy, yil) baholar darajasining foizdagi o'zgarishi.

Infratuzilma – tovar ishlab chiqarish shartlarini ta'minlovchi ishlab chiqarish tarmoqlari va noishlab chiqarish tarmoqlari kompleksi: yo'llar, aloqa, transport, maorif, sog'liqni saqlash.

Iste'mol – ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonining oxirgi fazasi, ijtimoiy mahsulotdan aholini iqtisodiy talablarini qondirish jarayoni.

Iste'mol krediti – markaziy bank tomonidan barqarorlik davrida qo'llaniladigan pul siyosati vositasi (instrumenti). U banklar tomonidan berilishi mumkin bo'lgan ichki kreditning maksimal miqdori rasmiy ravishda belgilanishini taqozo etadi.

Iste'mol tovarlari – inson ehtiyojini qondirishga mo'ljallangan iste'mol buyumlarining tovar shakli; pulga sotib olib, iste'mol etiladigan moddiy mahsulotlar va har xil xizmatlar.

Ish bilan band bo'lgan jami aholi – ishchi kuchi (iqtisodiy faol aholi)ning ijtimoiy ishlab chiqarishda band bo'lgan qismi.

Ish haqi – joriy davrda ish beruvchi tomonidan yollangan xodimga bajargan ishlari uchun berilgan pul yoki natura usulidagi to'lovlar bo'lib, ular hisoblangan summalar yig'indisidan tashkil topadi va ikki qismga bo'linadi: ish haqi va ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar.

Ishlab chiqarish – ma'lum davrda alohida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tarmoqlar va iqtisodiy sektorlar tomonidan ishlab chiqarilgan mol va xizmatlar qiymati.

Ishlab chiqarish infratuzilmasi – ishlab chiqarishning rivojlanishi uchun tashqi shart-sharoitlarni ta'minlovchi tarmoqlar majmui bo'lib, o'z ichiga temir va avtomobil yo'llari, elektr, gaz va suv ta'minoti, aloqa kommunikatsiyalari, ombor xo'jaligi va boshqalarni oladi.

Ishlab chiqarishni modernizatsiyalash – ishlab chiqarishni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, uni ma'naviy jihatdan yangilash, tarkibiy jihatdan texnik va texnologik qayta tuzish kabi chora-tadbirlarni o'z ichiga oluvchi jarayon. Ishlab chiqarishni modernizatsiyalashning asosiy yunalish va vositalari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: korxonalaridan eskirgan asbob-uskunalarni chiqarish; ishlab chiqarishni zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlash; mahalliy resurslar asosida ishlab chiqarishga innovatsion texnologiyalarni joriy etish; ishlab chiqarilayotgan mahsulot assortimentini kengaytirish; ishlab chiqarish xarajatlarini

pasaytirish va resurslarni tejash; sifatni boshqarish va sertifikatlash tizimini joriy etish; chiqitsiz va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va boshqalar.

Ishsizlik – iqtisodiy jihatdan aktiv (faol) aholining bir qismi o'z kuchini qo'llay olmay "ortiqcha" bo'lib, mehnat zahirasi armiyasi bo'lib qolish hodisasi.

Kapital qurilish - yangi qurilish, korxonalarni kengaytirish, rekonstruksiya qilish, zamonaviylashtirish va texnika bilan qayta jihozlash, ob'ektlar iyatlarsiy vositalarni mukammal ta'mirlash, shu jumladan loyiha-qidiruv ishlarini bajarish.

Kapital qo'yilmalar - quvvatlarni takror ishlab chiqarish, ishlab chiqarish va noishlab chiqarish ob'ektlarini qurishga qaratilgan resurslar va jami ijtimoiy mehnatning qiymatini aks ettiruvchi iqtisodiy kategoriya. Davlat tomonidan (davlat buyurtmasi), turli mulkchilik shakllaridagi korxonalar, tashkilotlar, banklar hamda xususiy shaxslar tomonidan ajratiladigan pul mablag'lari kapital qo'yilmalarning manbalari bo'lishi mumkin. Kapital qo'yilmalar yangi korxonalar qurishga yoki amaldagi korxonalarni qayta ta'mirlashga yo'naltirilishi mumkin.

Hozirgi iqtisodiy adabiyotlarda ko'proq investitsiyalar degan sinonim termin qo'llaniladi, to'g'ridan - to'g'ri investitsiyalar, real investitsiyalar va asosiy kapital kabi sinonim terminlar ham qo'llaniladi.

Kapital xarajatlar - asosiy kapitalga kiritiladigan mablag'lar va zahiralarni o'sishi.

Kasanachilik – yirik sanoat korxonalari bilan tuzilgan shartnoma asosida uy sharoitida mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish.

Kichik biznes sub'ektlari – korxonalar ko'lamini, ishlab chiqarish hajmi, ishlovchilar soni, moliyaviy mablag'lari miqdori va boshqalar jihatidan imkoniyatlari cheklangan ishlab chiqaruvchi sub'ektlar. Respublikamizda sanoat ishlab chiqarishning ayrim tarmoqlarida (masalan, engil va oziq-ovqat sanoati, metallga ishlov berish va asbobsozlik sanoati va h.k.) 100 kishigacha, ayrimlarida (masalan, mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg'i-energetika sanoati va boshkalarda) 50 kishigacha, xizmat ko'rsatish sohasida 25 kishigacha ishlovchi korxonalar kichik biznes sub'ektlari hisoblanadi.

Kichik korxonalar – mustaqil xo'jalik faoliyatini olib boruvchi, o'z balansiga bo'lgan, soliqlar va boshqa to'lovlarni to'lagandan so'ng qolgan foydasini o'zi taqsimlaydigan korxonalar.

Kon'yunktura – bu bozorda ma'lum bir vaqtda yuzaga kelgan iqtisodiy holatdir (asosan talab hamda taklif nisbati va u bilan bog'liq bo'lgan narxlar darajasi orqali yuzaga keladi).

Kooperatsiya aloqalari – turli soxa ishlab chiqarish tarmoqlarida ma'lum mahsulotni tayyorlash bo'yicha uzoq muddatli aloqalarni o'rnatish.

Korxonalariga preferentsiya berish – milliy iqtisodiyotda faoliyat ko'rsatuvchi korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash maqsadida ular tomonidan ishlab chiqarishga chet eldan olib kiradigan xom-ashyo va materiallar, yarim tayyor mahsulotlar, shuningdek asbob-uskunalarini olib kirishda boj to'lovlari va boshqa jarayonlar bo'yicha engilliklar (imtiyozlar) berilishi.

Korxonalarni texnik qayta qurollantirish – alohida ishlab chiqarish turlarini zamonaviy talablarga asosan yangi texnika va texnologiyalarni kiritish, ishlab chiqarish jarayonlarini mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish, eskirgan qurilma

va uskunalarni yangilash va almashtirish, ishlab chiqarish tuzilmasi va tashkil etilishini yaxshilash yo'li bilan, korxonaning texnik darajasini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar majmuasi. U ishlab chiqarish intensivligini kuchaytirish, ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish va ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifatini yaxshilashga yo'naltirilgan bo'ladi.

Korxonaning innovatsion salohiyati – korxonaning yangiliklarni joriy qilish yordamida bozor sharoitlarida faoliyatning samaradorligini oshirish maqsadida korxonaning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadigan rivojlanish qobiliyati. Korxonaning innovatsion salohiyati tashkilotning ichki innovatsiya jarayonidagi barcha bosqichlarning (ijtimoiy mehnat va resurslarning sarf me'yorlari asosida) bir maromda kechishiga imkon beradi.

Kredit – jismoniy va yuridik shaxslarning vaqtinchalik bo'sh mablag'larlarini bir joyga jamlab, ularni ma'lum bir tamoyillar asosida berish jarayonida vujudga kelgan iqtisodiy munosabatlar majmui.

Kutilayotgan inflyatsiya darajasi – mavjud ijtimoiy-iqtisodiy axborotlar, ma'lumotlar asosida alohida shaxs va korxonalar tomonidan kutiladigan bo'lg'usi davrdagi inflyatsiya darajasi.

Qo'shimcha qiymat solig'i – qo'shilgan qiymatdan olinadigan soliqlarning bir turi hisoblanadi. Tovarlarning realizatsiyasi, xizmat ko'rsatish va boshqa ishlarni bajarishdan olinadi. Sotish oborotiga nisbatan mahsulotlarning turlariga ko'ra foizlarda belgilanadi.

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar – mamlakat yaxlit iqtisodiyoti darajasidagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayon va hodisalarni o'lchash va baholash imkoniyatini beruvchi ko'rsatkichlar. Masalan, yalpi ichki mahsulot, milliy daromad, iqtisodiy o'sish, ishsizlik, inflyatsiya darajasi va boshqalar.

Marketing – so'zi o'zbek tilida ham tarjimasiz ishlatiladi, u nafaqat falsafa, fikrlash tarzi va iqtisodiy tafakkur yo'nalishigina emas, balki ayrim firma, kompaniya, tarmoq va butun iqtisodiyot bo'yicha amaliyot faoliyatini qamrab oladi. AQSh va boshqa xorijiy davlatlar iqtisodiy adabiyotlarida marketingga har xil ta'rif berilgan. Ular orasida eng keng tarqalgani quyidagi mazmundagi ta'rifdir: "Marketing shunday jarayonki – uning yordamida o'ylangan g'oya rejalashtiriladi va amalga oshiriladi, narxlar shakllantiriladi, g'oyalar, tovarlar va xizmatlar ko'rsatish bo'yicha harakatlar yo'lga qo'yiladi, ayrim shaxslar va tashkilotlarning ehtiyojlari ayirboshlash yordamida qondiriladi".

Mikrokredit – xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish va boshlang'ich sarmoyani shakllantirishga beriladigan kreditlar. Mikrokreditlar: a) yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan tadbirkorlik faoliyati uchun – eng kam ish haqining 50 barobarigacha; b) mikrofirma va dehqon xo'jaliklariga eng kam ish haqining 100 barobarigacha; v) fermer xo'jaligiga eng kam ish haqining 200 barobarigacha beriladi.

Modernizatsiya – (grekchadan moderne - yangicha) - ob'ektni takomillashtirish, yaxshilash, yangilash, uni yangi talab va me'yorlarga, texnik shart-sharoitlarga, sifat ko'rsatkichlariga moslashtirish.

Moliya tizimi – moliyaviy munosabatlar va turli darajada ularga xizmat qiluvchi moliyaviy muassasalar majmuasi.

Moliyaviy institutlar – belgilangan qonun-qoidalar doirasida faoliyat yurituvchi mamlakatdagi moliya-kredit tashkilotlari.

Moliyaviy manbalar – iqtisodiyotning turli darajasidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun taqozo etiluvchi moliyaviy mablag'larning kelib chiqish manbalari. Masalan, moliyaviy manbalar aholi va korxonalarining manbalari, davlat byudjeti mablag'lari, qarzga olingan mablag'lar, xorijiy investorlarning mablag'lari va boshqa ko'rinishlarda bo'lishi mumkin.

“Navoiy” erkin industrial-iqtisodiy zonasi – jahon standartlariga javob beradigan va jahon bozorlarida talab qilinadigan mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydigan, zamonaviy yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy investitsiyalarni, birinchi galda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb etish bo'yicha qulay shart-sharoitlar yaratish, shuningdek Navoiy viloyatining sanoat salohistini, ishlab chiqarish, transport-tranzit va ijtimoiy infratuzilmasini rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 3 dekabrda "Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risida"gi qarori asosida tashkil etilgan. "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zona hududida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatining asosiy yo'nalishi – zamonaviy xorijiy yuqori unumli asbob-uskunalar va texnika, texnologik liniyalar va modullar, innovatsiya texnologiyalarini joriy etish hisobiga yuqori texnologiyali, jahon bozorlarida raqobatbardosh mahsulotlarni keng ko'lamda ishlab chiqarishdan iborat.

Narx (baho) – tovar qiymatining puldagi ifodasi (shakli).

Preferentsiya – iqtisodiyotni maqsadga muvofiq rivojlantirish va tartibga solishda ayrim soha va tarmoqlar, korxonalar va ishlab chiqarish turlariga nisbatan beriluvchi imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar.

Proteksionizm – davlatning xorij raqobatidan ichki bozorni himoya qilish siyosati, mamlakatga olib kelinayotgan tovarlarga yuqori bojlar belgilaydi, ayrim tovarlarni olib kelish cheklanadi yoki umuman ta'qiqlanadi.

Pul - kredit siyosati – bu davlat tomonidan iqtisodiy o'sishni ta'minlash maqsadida pul muomalasini tashkil etish va barqarorligini ta'minlash uchun amalga oshiriladigan barcha chora-tadbirlar majmui.

Pul – hamma tovar va xizmatlar ayirboshlanadigan, umumiy ekvivalent sifatida foydalaniladigan, boshqa barcha tovarlar qiymatini ifodalaydigan maxsus tovar.

Rekonstruksiya (qayta tiklash) – faoliyat yuritayotgan korxonani ma'naviy va jismoniy eskirgan qurilma va asbob-uskunalarini ishlab chiqarishni mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish, texnologik bo'g'inlar va yordamchi xizmatdagi nomutanosibliklarni yo'qotish yo'li bilan almashtirish yordamida to'liq yoki qisman o'zgartirish. Qayta tiklashda eski tsexlar o'rniga yangi tsexlarni qurishga ruxsat beriladi.

Rentabellik – korxonalar faoliyatining foydalik darajasi. Uning uch xil ko'rsatkichi mavjud: korxonalar aktivlari rentabelligi, xususiy kapital rentabelligi va sotilgan mahsulot rentabelligi. Bu ko'rsatkichlarni balansdagi (sof) foyda ko'rsatkichini korxonalar aktivlarining o'rtacha yillik qiymati, muomalaga chiqarilgan aksiyalar miqdori, xususiy kapital miqdori va sotilgan mahsulot tannarxiga nisbati bilan aniqlanadi.

Saldo - muayyan vaqt davomida moliyaviy tushumlar va sarflar, eksport va import qiymati (savdo balansi saldos), xorijiy to'lovlar va tushumlar (to'lov balansi saldos) o'rtasidagi farq.

Samarali iqtisodiy siyosat – davlatning iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga qaratilgan, har tomonlama asoslangan, izchil va o'zaro uyg'unlashtirilgan chora-tadbirlari majmui.

Sektor – institutsion birliklar yig'indisi bo'lib, ularning maqsadi, moliyalashtirish manbalari va funktsiyalari bir xil bo'ladi, natijada ularning iqtisodiy huquqi ham o'xshashib ketadi.

Soliq imtiyozi – soliq to'lovchilarning ayrim toifalariga qonun hujjatlarida belgilangan tartibda soliq to'lashdan to'liq, qisman va vaqtincha ozod qilish shakli.

Soliq stavkasi – soliqlarni hisoblashda soliq bazasining har bir birligi hisobiga to'g'ri keladigan soliq me'yorini ifodalaydi.

Soliq yuki – soliq to'lovchining muayyan davrda byudjetga to'langan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning yig'indisini ifodalaydi.

Soliq yukini engillashtirish – soliqlarning foiz stavkalari kamaytirish va imtiyozlar yaratish.

Soliqlar – bular majburiy, qaytarilmaydigan to'lovlar. Ular davlat organlari tomonidan ishlab chiqarish birliklaridan tovar va xizmatlarni ishlab chiqarganlari uchun yoki ishlab chiqarish omillaridan foydalanganlari uchun olinadi.

Tannarx – mahsulot ishlab chiqarish va sotish uchun ketgan barcha xarajatlarning qiymati.

Tarkibiy o'zgarishlar – milliy iqtisodiyotning samarali va barqaror tarkibiy tuzilishini ta'minlash maqsadida uning tarmoq va sohalarini izchil ravishda o'zgartirib borish. Tarkibiy o'zgarishlar o'z ichiga yangi tarmoqlarni barpo etish, ba'zilarini kengaytirish, ayrim samarasiz, istiqbolga ega bo'lmagan tarmoqlarni qisqartirish kabi chora-tadbirlarni oladi.

Tashqi qarz – mamlakat hukumati, moliya-kredit tashkilotlari, yirik korxonalarining boshqa mamlakatlar moliya-kredit muassasalaridan qarzga olgan moliyaviy mablag'larining jami hajmi.

Tashqi savdo – bir mamlakatning boshqa mamlakatlar bilan savdosi.

Tashqi savdo siyosati – Bir mamlakatni boshqa mamlakatlar bilan olib borayotgan savdosi (eksporti va importi) borasidagi siyosati. Bunga teng huquqlilik va ikki tomonlama manfaat olish ko'zda tutiladi. Eksport va importning tovar tarkibi va geografik hajmiga asosan olib boriladi.

Tijorat banklari – sanoat va savdoni qisqa muddatli kreditlar bilan ta'minlash, shuningdek xususiy mijozlarga turli turdagi bank xizmatlarini ko'rsatishga ixtisoslashgan banklar.

Turmush darajasi – bu, aholining zaruriy, moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda xizmatlar bilan ta'minlanganlik hamda ularni iste'mol qilish darajasidir.

To'g'ridan – to'g'ri investitsiyalar – bevosita mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonini tashkil etish yoki yanada kengaytirish maqsadida xorijiy sheriklar tomonidan uzoq muddatli kapital qo'yilmalar kiritish. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar investorlarga mazkur ishlab chiqarish jarayonlari ustidan nazorat qilish imkonini beradi.

To'lov balansi – bu xalqaro operatsiyalarning balans xisob varag'idir, ya'ni tovarlar, xizmatlar, kapitallar olib kirish va olib chiqish ko'rsatkichlari nisbati shaklidagi xalqaro xo'jalik tarmoqlari kompleksining qiymat ifodasi.

Fond bozori – qimmatli qog'ozlar va boshqa moliyaviy vositalarning oldi-sotdi jarayonlari amalga oshiriluvchi maxsus tashkillashtirilgan bozor.

Xizmat ko'rsatish sohasi – ijtimoiy ishlab chiqarishning moddiy-buyumlashgan ko'rinishga ega bo'lmagan iste'mol qiymatlarini yaratishga yo'naltirilgan sohalari. U o'z ichiga moddiy xizmatlar ko'rsatish (transport, aloqa, savdo, maishiy xizmat va boshqalar) hamda nomoddiy xizmatlar ko'rsatish (huquqiy maslahatlar berish, o'qitish, malaka oshirish va boshqalar)ni oladi.

Xususiy tadbirkorlik – bu fuqarolar (alohida fuqarolar) tomonidan o'zlarining tavakkalchiliklari va mulkiy javobgarliklari ostida, shaxsiy daromad (foyda) olish maqsadida amaldagi qonunchilik doirasida amalga oshiriladigan tashabbuskor xo'jalik faoliyatidir.

Eksport – tashqi bozorda sotish uchun tovar-pullarni chet elga chiqarish.

Emissiya – qog'oz pullarning g'aznaxonaga yoki boshqa davlat moliya organlari tomonidan muomalaga chiqarilishi; barcha shakldagipul belgilarini muomalaga chiqarish.

Yagona soliq to'lovi – kichik biznes sub'ektlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida turli solik va yig'imlar o'rniga soddalashtirilgan tartibda to'lanuvchi soliq turi.

Yalpi ichki mahsulot – mamlakatda bir yil davomida ishlab chiqarilgan jami pirovard mahsulot va xizmatlarning bozor qiymati.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR:

1. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. – Prezident Islom Karimovning 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi // Xalq so'zi, 2010 yil 30 yanvar.

2. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir. – Prezident Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruzasi // Xalq so'zi, 2010 yil 28 yanvar.

3. O'zbekiston Konstitutsiyasi – biz uchun demokratik taraqqiyot yo'lida va fuqarolik jamiyatini barpo etishda mustahkam poydevordir. – Prezident Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 17 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi //Xalq so'zi, 2009 yil 6 dekabr.

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori.To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni huquqiy himoya qilishni kuchaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. //Soliqlar va bojxona xabarlari, 2003 yil 16 may.

5.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. To'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. 2005 yil 11 aprel.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoyishi. Iqtisodiy nochor korxonalarini tijorat banklariga sotish tartibini tasdiqlash to'g'risida. 2008 yil 19 noyabr, F-4010-son.

7. Ommabop iqtisodiyot: mohiyati va asosiy tushunchalari (o'zbek va rus tillarida). Ilmiy-ommabop qo'llanma. (Bekmurodov A.Sh., Gimranova O.B., Shamshieva N.N.) T.: Iqtisodiyot, 2009. – 92 b. (elektron versiyasi bilan).

8. O'zbekiston iqtisodiyotni liberallashtirish va modernizatsiyalash yo'lida. Ekspress-prospekt. (Bekmurodov A.Sh., Berkinov B.B., Usmonov B.B., Hamidov O.M., G'afurov U.V. va Ne'matov I.U.) T.: Iqtisodiyot, 2009. – 5 b. (elektron versiyasi bilan).

9. Bodi, Zvi, Keyn, Aleks, Markus, Alan. Printsipo' investitsiy, 4-e izdanie.: Per.s angl. "Vilyams", 2008. — 984 s .

10. Damodaran A. Investitsionnaya otsenka: Instrumento' i metodo' otsenki lyubo'x aktivov:Per.s angl.- 4-e izd.-M.:Alpina Biznes Buks,2007. -1340 s.

11.Investitsii: ucheb. G'A.Yu. Andrianov, SV. Valdaytsev, P.V. Vorobev i dr. -2-e izd., pererab. i dop. - M.: TK Velbi, Izd-vo Prospekt, 2008. - 584 s.

12. Sharp U., Aleksander G., Beyli Dj. Investitsii: Per. s angl. - M. INFRA-M, 2007. -1028 s.
13. Vneshneekonomicheskaya deyatelnost: Uchebnik. G'[B. M. Smitienko, V. K. Pospelov. S. V. Karpova i dr.]; pod red. B. M. Smitienko, V. K. Pospelova. - 4-e izd., pererab. i dop.- M.: «Akademiya», 2007. - 304 s.
14. N.N. Rasulov. Stimulirovanie privlecheniya inostranno'x investitsii v ekonomiku Uzbekistana.-T.: «FAN», 2003.-165 s.
15. Igoshin N.V. Investitsii, organizatsiya, upravlenie, finansirovanie: Uchebnik / -3-e izd.-M.: «YuNITI : DANA», 2005.- 448 s.
16. Degtyaryov O.I. Vneshneekonomicheskaya deyatelnost: Ucheb. posobie. / Degtyaryova O.I., Polyanova T.N., Sarkisov S.V. –M.: Delo, 2005. – 325 s.
17. Didenko N. I. Osnovo' vneshneekonomicheskoy deyatelnosti v RF. 2-e izd. – SPb.: Piter, 2004. – 286 s.
18. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida 1-qism. Bekmurodov A., Boltabaev M., G'oyibnazarov B., Amanbaev M., Toshxo'jaev M. Makroiqtisodiy siyosat va iqtisodiy islohotlar. – T.: TDIU, 2005.
19. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida 2-qism. Bekmurodov A., Hakimov R., Safarov B., Zaxidov G. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlar va fermerlik harakati. – T.: TDIU, 2005.
20. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida 3–qism. Bekmurodov A.Sh., Sattorov S., To'raev J., Soliev K., Ro'ziev S. Kichik biznes va tadbirkorlik rivoji – davr talabi. - T.: TDIU, 2005.
21. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida 4-qism Bekmurodov A., Tojiev R., Qurbonov X., Alimardonov M. Moliya va bank tizimidagi islohotlar samarasi. – T.: TDIU, 2005.
22. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida 5-qism. Bekmurodov A., Tairov Sh., Maxmudov E., Isakov M., To'raev N. Tashqi iqtisodiy siyosat: savdo va investitsiyalar oqimlari. – T.: TDIU, 2005.
23. “Qo'shma korxonalarini tashkil etishga investitsiyalarni kiritishning ustuvor yo'nalishlari va vazifalari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – T.: TDIU, 2008.
24. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining tegishli yillar bo'yicha statistik to'plamlari
24. www.mfer.uz – O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo Vazirligining rasmiy sayti
26. www.uzinfoinvest.uz - «O'zaxborotinvest» agentligining rasmiy sayti.

MUNDARIJA

KIRISH	5
I Xorijiy investitsiyalarning shakl va turlari	6
1.1 Xorijiy investitsiyalarning turlari	6
1.2 Investitsiya faoliyatiga tegishli huquqiy munosabatlarning ob’ekti va ub’ekti	12
1.3 Bevosita va portfelli xorijiy investitsiyalar	15
1.4 O’zbekiston Respublikasida investitsiya loyihalarini ishlab chiqish	19
1.5 Investitsion loyihalarni iqtisodiy samaradorligini baxolash usullari	21
1.6 Investitsion loyihalarni baholash muammolari	26
II Biznes reja	29
III Izohli lug’at	38
IV Foydalaniladigan adabiyotlar ro’yxati	48

